

Міністерство освіти і науки України

Модельна навчальна програма

**«Інтегрований курс
історії та громадянської освіти.
10–12 класи. Основний рівень»
для закладів загальної середньої освіти**

Автори:

*Секиринський Д. О., Власова Н. С., Желіба О. В.,
Кронгауз В. О., Бурлака О. В., Щупак І. Я.,
керівник авторського колективу Щупак І. Я.*

***Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України
від 18.03.2026 № 483)***

ІНТЕГРОВАНІЙ КУРС ІСТОРІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ. 10–12 КЛАСИ. ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ

Пояснювальна записка

Інтегрований курс «Історія та громадянська освіта» належить до галузі **«Громадянська та історична освіта»**. Курс призначений для учнів, які засвоїли базовий курс історії та громадянської освіти у 7–9 класах.

Модельна навчальна програма розроблена на основі Державного стандарту профільної середньої освіти та визначає зміст і вимоги до вивчення курсу **на рівні стандарту**. Вона базується на ціннісних орієнтирах, визначених пунктом 4 Державного стандарту. Компетентнісний потенціал навчального предмета відповідає переліку ключових компетентностей і наскрізних умінь, передбачених пунктами 7–10 Державного стандарту, розробленого з урахуванням «Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (від 18.12.2006 р.).

Модельна навчальна програма враховує наступність між предметами і курсами громадянської та історичної освітньої галузі, соціальної і здоров'язбережувальної галузі, адаптаційного циклу та циклу базової середньої освіти. Вона опирається на досягнуті в попередніх класах НУШ обов'язкові результати навчання та забезпечує можливість досягнення конкретних і загальних результатів, передбачених для 10–12 класів.

У системі профільної школи курс для 10 класу має адаптаційний характер і побудований за **концентричним** принципом.

Змістово навчання на цьому етапі узагальнює основні процеси в історії людства від первісних часів до початку XX століття за ключовими сферами життя людини (політику, економіку, суспільне життя, духовний світ). Акцентовано увагу на історичних процесах на території України у взаємозв'язку з подіями і процесами світової історії.

В 11–12 класах курс побудований за **лінійно-проблемним** принципом і розподілений таким чином: 11 клас — історія 1914–1945 рр.; 12 клас — історія другої половини XX – початку XXI ст. Матеріал укладено з дотриманням хронологічного принципу, але згруповано за певними напрямками людської діяльності та проблемами розвитку людства, тож програма реалізує **проблемний підхід** до вивчення історії.

Головна мета курсу — ознайомити учнівство з провідними тенденціями, явищами, подіями періоду Новітньої історії; систематизувати і поглибити знання щодо основних форм суспільного життя в минулому, способів функціонування суспільства та його складових; сформувати основи критичного мислення та особистісного ставлення до історичних подій; формування і

розвиток у громадян України громадянських компетентностей, спрямованих на утвердження і захист державності та демократії, здатності відстоювати свої права, відповідально ставитися до громадянських обов'язків. При цьому наголос робиться на подіях вітчизняної та світової історії, необхідних для розуміння витоків і результатів найважливіших історичних процесів, які сформували сучасне обличчя людства. Добір змісту здійснено на класичних засадах історичної дидактики: перелік очікуваних результатів навчання спрямований на створення у школярів наскрізного образу минулого, розуміння найважливіших явищ в історії людства та їх значення для сучасної людини.

Важливим є дотримання рівноваги між матеріалом з історії України та всесвітньої історії, що передбачає зосередження уваги на порівняльних характеристиках, зокрема на «українських» особливостях перебігу загальноісторичних процесів за дотримання **україноцентричного підходу** до вивчення історії.

До першочергових належать також **завдання**:

- формування у школярів розуміння систем цінностей і мотивів діяльності людей минулих епох;
- формування розуміння альтернативності, багатофакторності та нелінійності історії;
- створення у школярів відчуття конкретної історичної епохи та розуміння історичної перспективи;
- сприяння формуванню громадянської національної та культурної ідентичностей;
- формування поваги до честі та гідності, прав і свобод людини, здатність їх захищати;
- формування громадянської відповідальності за суспільно-політичні процеси, набуття навичок здійснення демократичного управління на місцевому рівні та участі громадян в управлінні державними справами;
- навчання принципам і методам здобування та роботи з інформацією, інтеграція змісту програмового матеріалу з інформацією з позашкільних джерел впливу на учня;
- створення рівноваги між різними галузями історичного знання: історією політики, культури, економічною історією, соціальною історією та історією суспільних ідей і релігій;
- формування розуміння різниці між історичною подією та її інтерпретацією, усвідомлення причин існування різних інтерпретацій одного й того самого явища та вміння критично зіставляти й оцінювати такі інтерпретації; формування і розвиток критичного мислення та медіаграмотності;
- виховання на історичних прикладах патріотичної, громадянської та морально-етичної позиції людини, яка шанує загальнолюдські та національні цінності й з повагою ставиться до інших народів і культур.

Модельна програма пропонує відхід від репродуктивного в бік багаторівневого проблемного підходу до вивчення програмового матеріалу. Вирішальну роль у цьому відіграє не кількість отриманої та засвоєної інформації, а формування в учнів умінь самостійно здобувати знання, структурувати отриману інформацію, поєднувати факти в загальні інтеграційні схеми.

Вивчення курсу передбачає досягнення учнями таких **узагальнених результатів діяльності:**

Знання:

- основних політичних, соціально-економічних, культурних подій, їх хронологічного та просторового виміру;
- основних історичних та суспільствознавчих понять і термінів;
- фактів життя видатних історичних діячів.

Розуміння:

- причин і наслідків історичних подій;
- мінливості і тяглості історичних процесів;
- взаємовпливів між вітчизняною і світовою історією;
- своєї належності до українського, європейського та світового політичного, економічного і культурного процесів;
- наявності альтернативних варіантів розвитку історичних подій.

Вміння:

- визначати хронологічні межі соціальних, економічних і політичних подій, їхній зміст і послідовність;
- визначати передумови, причини, наслідки та особливості історичних подій, явищ і процесів;
- описувати історичні події, явища і процеси, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;
- визначати найважливіші зміни, що відбувались у житті людства;
- порівнювати різноманітні події і процеси у вітчизняній та світовій історії;
- аналізувати історичні джерела, користуватись історичними і політичними картами;
- викладати власну думку в усній і письмовій формі, аргументовано відстоювати власну точку зору.

Ставлення:

- усвідомлення певних цінностей та світоглядних аспектів суспільного розвитку;
- формування патріотичної, громадянської та морально-етичної позиції людини, яка шанує загальнолюдські і національні цінності та з повагою ставиться до інших народів і культур.

Модельна програма інтегрованого курсу структурована за такими **принципами:**

- україноцентризму, який передбачає, що історія України повсякчас проступає з історії світу, а світова історія великою мірою твориться в Україні;
- науковості, відповідно до якого зміст і очікувані результати навчання відповідають основам сучасної науки;
- доступності, тобто врахування вікових особливостей, фізичного, психічного та інтелектуального розвитку учнівства 16–18 років;
- системності, коли історія і суспільство розглядаються як комплекси компонентів, зокрема культурно-історичних епох, процесів (економічних, політичних, соціальних, духовних), явищ (війни, революції, народи, цивілізації), подій та ідей, на які впливають зовнішні чинники — природні й соціальні;
- спадкоємності, пов'язаності матеріалу, що вивчається, з вивченням на базовому рівні освіти.

Програма ґрунтується на визначених Державним стандартом **ціннісних орієнтирах**, а саме:

- повага до особистості учня та визнання пріоритету його інтересів;
- забезпечення рівного доступу кожного учня до освіти;
- дотримання принципів академічної доброчесності;
- становлення вільної особистості учня, підтримка його самостійності, підприємливості та ініціативності, розвиток критичного мислення і впевненості в собі;
- формування культури здорового способу життя учня;
- створення освітнього середовища без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу.

Можливості курсу у формуванні ключових компетентностей:

1. Спілкування державною мовою.

Уміння: використовувати українську мову як державну для духовного, культурного й національного самовияву; володіти всіма видами мовленнєвої діяльності; усно й письмово тлумачити поняття, факти; доступно і переконливо висловлювати власну думку, використовувати можливості мови для розкриття тем громадянської освіти; вести аргументовану полеміку на відповідну тематику; читати й розуміти перекладені та адаптовані українською першоджерела, авторські наукові публікації; створювати українською мовою (усно і письмово) тексти на історичну та громадянськознавчу тематику.

Ставлення: поцінування української мови як державної; усвідомлення її як державотворчого чинника та чинника національної ідентичності; розуміння цінності кожної мови.

2. Спілкування іноземними мовами.

Уміння: читати й розуміти науково-публіцистичні та художні твори історичного і громадянознавчого змісту іноземною мовою; відбирати та використовувати інформацію про світ іноземними мовами; обговорювати прочитані або прослухані мовою оригіналу та в перекладі українською історичні й громадянознавчі твори.

Ставлення: розуміння ролі іноземної мови як засобу пізнання світу та збагачення власного суспільствознавчого досвіду; готовність до міжкультурного діалогу, відкритість до пізнання різних культур.

3. Математична компетентність.

Уміння: оперувати абстрактними поняттями; виокремлювати головну й другорядну інформацію; установлювати причинно-наслідкові зв'язки; чітко формулювати визначення та вибудовувати гіпотези; формулювати тезу й добирати аргументи; перетворювати інформацію з однієї форми в іншу (схему, таблицю, діаграму).

Ставлення: прагнення висловлюватися точно, логічно, раціонально осмислювати інформацію.

4. Компетентності у природничих науках і технологіях.

Уміння: оцінювати вплив людини на навколишнє природне середовище; розкривати вплив на суспільне життя і право технологій та наукових теорій; змістовно, логічно, послідовно, точно описувати процес власної діяльності; спостерігати, аналізувати; визначати роль природи в житті людини; використовувати сучасні технології.

Ставлення: сприйняття природи як цінності; готовність захищати довкілля, зберігати природні ресурси для сьогодення та майбутніх поколінь; готовність до опанування новітніх технологій.

5. Інформаційно-цифрова компетентність.

Уміння: діяти за алгоритмом, зокрема здійснювати пошукову діяльність та аналіз суспільних явищ; застосовувати інформаційно-комунікаційні технології для створення, пошуку, оброблення, обміну інформацією з навчальною метою та в приватному спілкуванні; грамотно й безпечно комунікувати в інформаційному просторі; розпізнавати маніпулятивні технології та протистояти їм; розвивати медійну грамотність.

Ставлення: задоволення пізнавального інтересу; прагнення до гармонійного спілкування у віртуальному інформаційному просторі; критичне сприйняття інформації, поданої у ЗМІ; прагнення дотримуватись правил роботи з інформацією.

6. Уміння вчитися впродовж життя.

Уміння: визначати мету навчальної діяльності та способи її досягнення; планувати й організовувати власну навчальну діяльність;

користуватися різними джерелами довідкової інформації (словниками, енциклопедіями, онлайн-ресурсами); здійснювати самооцінювання результатів власної діяльності, рефлексію; застосовувати комунікативні стратегії відповідно до мети та ситуації спілкування.

Ставлення: розуміння соціальної ролі освіти, відкритість до сталого самонавчання, бажання ділитися знаннями з іншими, готовність до інновацій; усвідомлення потреби вчитися з метою самовдосконалення і самореалізації.

7. Соціальні та громадянські компетентності.

Уміння: аргументовано і грамотно висловлювати власну громадянську позицію в суспільно-політичних питаннях; співпрацювати з іншими на результат, запобігати конфліктам і розв'язувати їх, досягати розумних компромісів.

Ставлення: сприйняття людської гідності як найвищої цінності; повага до правових норм; усвідомлення необхідності конструктивної участі в громадському житті; емпатія, відповідальність.

8. Ініціативність і підприємливість.

Уміння: презентувати власні ідеї та ініціативи зрозуміло, грамотно; використовувати ефективні комунікативні стратегії для формулювання власних пропозицій; навчитися самоорганізовуватися; оцінювати економічні ініціативи та економічну діяльність; співпрацювати з іншими для загального добробуту громади; оцінювати переваги й ризики, вести перемовини.

Ставлення: готовність брати на себе відповідальність; розуміння ролі комунікативних умінь для успішної професійної кар'єри.

9. Обізнаність та самовираження у сфері культури.

Уміння: розвивати власну національно-культурну ідентичність у сучасному полікультурному світі; окреслювати основні тенденції розвитку культури; зіставляти досягнення української культури з іншими культурами; виявляти вплив культури на людину та розвиток цивілізації; дотримуватися норм української літературної мови та мовленнєвого етикету.

Ставлення: визнання цінності культурного багатоманіття; відкритість до інших культур, переконань та світогляду інших людей, повага і толерантність; зацікавленість світовими культурними надбаннями, повага до розмаїття культурного вираження різних народів.

10. Екологічна грамотність і здоровий спосіб життя.

Уміння: дотримуватися здорового способу життя; відповідально застосовувати комунікативні стратегії для протистояння деструктивним та маніпулятивним впливам; виявляти толерантність до різних поглядів, конструктивно спілкуватися в різних соціальних

середовищах; плекати екологічне мислення та здоров'язбережувальну діяльність на основі знань про суспільство.

Ставлення: сприйняття здоров'я як загальнолюдської цінності; бажання дотримуватися здорового способу життя; усвідомлення значення навколишнього середовища для життя і здоров'я людини; готовність берегти природні ресурси.

Програма складається з пояснювальної записки, переліку структурованих за розділами очікуваних результатів навчання учнів / учениць, виписаних через зміст та види навчальної діяльності, навчального матеріалу як основи для досягнення конкретних результатів навчання. Компетентнісний потенціал визначеної Стандартом галузі «Громадянська та історична освіта» в програмі розкрито наскрізно. Особлива увага приділена формуванню умінь і ставлень.

Програму інтегрованого курсу викладено у формі таблиці. У першій частині визначені **Очікувані результати** вивчення кожної теми відповідно до вимог Державного стандарту та Критеріїв оцінювання діяльності учнів. Друга частина визначає **Пропонований зміст інтегрованого курсу**, а у третій частині наведені відповідні очікуваним результатам та змісту **Види навчальної діяльності**. Пропонований зміст навчання є орієнтовним. Учитель / учителька може враховувати його повністю або частково, а також модифікувати відповідно до інтересів і здібностей учнів, освітніх завдань, Освітньої програми та матеріальних умов навчального закладу.

У програмі немає розподілу навчальних годин за розділами. У межах загальної річної кількості годин учитель / учителька може самостійно визначати час для роботи над кожним розділом програми, орієнтуючись на визначені програмою очікувані результати навчання.

10 клас

Структура курсу
I. ВСТУП. СЕНС І ПРИЗНАЧЕННЯ ІСТОРІЇ
II. ЛЮДИНА І ПРИРОДА
III. ЛЮДИНА І ВЛАДА
IV. ЛЮДИНА І СУСПІЛЬСТВО
V. ЛЮДИНА І СВІТ МАТЕРІАЛЬНИХ РЕЧЕЙ
VI. ЛЮДИНА, СВІТ УЯВЛЕНЬ ТА ІДЕЙ

Очікувані результати навчання	Зміст навчально-пізнавальної діяльності	Види навчальної діяльності
I. ВСТУП. СЕНС І ПРИЗНАЧЕННЯ ІСТОРІЇ		
- Учень / учениця пояснює особливості сприйняття і перебігу часу в різні історичні періоди [12 ГЮ 1.1.1-1] - характеризує вплив історичних процесів на людину і спільноти [12 ГЮ 1.2.1-3] - виявляє зміни в розташуванні просторово-географічних об'єктів, зміни територій розселення етнічних спільнот, кордонів державних утворень [12 ГЮ 2.1.1-2] - характеризує геополітичне становище в минулому і тепер на теренах України та її історичного оточення [12 ГЮ 2.1.1-3] - виявляє відмінності інтерпретацій в історичних джерелах відповідно до їх місця, часу та обставин походження, авторства і мети створення [12 ГЮ 3.1.1-1] - виявляє та оцінює інформаційні маніпуляції і пропаганду, ідентифікує упереджені погляди та припущення у джерелах інформації [12 ГЮ 3.2.2-2] - верифікує судження з використанням кількох джерел інформації [12 ГЮ 4.2.1-1] - доцільно застосовує поняттєвий апарат історії та соціальних наук: «історія», «періодизація», «історичне джерело», «хронологія», «історична пам'ять», «громадянська ідентичність», «критичне мислення», «фактчекінг», «світогляд», «історична карта» [12 ГЮ 4.3.1-1]	Історія як наука. Світоглядний потенціал історії. «Українське бачення» історії. Історія і політика. Історична хронологія. Періодизація всесвітньої історії та історії України. Історичні події, явища та процеси. Історична карта. Історична географія України і світу. Україна на картах світу в історії, формування кордонів сучасної України. Історичні джерела та їх види. Критичний аналіз джерел, «фактчекінг» відомостей про події в історії. Достовірність інформації в масмедіа, у медіатекстах, у продукті штучного інтелекту. Актуальність історії; вплив історії на сьогодення та майбутнє. Історична пам'ять. Історичні міфи.	Симуляційна гра «Історія — наука для життя». Історико-математична вікторина «Історії з ювілейних монет». Вправа-повторення «Історія на лінії часу» (створення синхронізованої ілюстрованої лінії часу (або таблиці) за періодами історії). Мінідослідження: «Україна на історичних картах від давнини до сучасності» (аналіз історичних карт з укладанням таблиці про зміни території України протягом історії). Вправа «Факт чи фейк» (учні аналізують

- оцінює вплив належності до різних спільнот на власні погляди, цінності, громадянську позицію і поведінку [12 ГІО 5.1.1-1] - обґрунтовує необхідність захисту суверенітету, незалежності й територіальної цілісності України та збройної відсічі агресії [12 ГІО 6.3.1-1]	Значення утвердження української історичної пам'яті для сучасної України. Громадянська ідентичність: як історія формує спільноти. Ідентичність. Індивід. Особа. Особистість. Громадянин. Історичний менталітет та формування національної свідомості, особливості українців. Роль історії в державотворенні України та у формуванні української політичної нації	різновидові джерела історичної інформації щодо однієї події та верифікують судження / наведену в них інформацію). Мозковий штурм зі створення пам'ятки «Як розвінчати історичний міф». Складання рейтингу корисних інтернет-ресурсів, що спеціалізуються на розвінчанні історичних міфів і фейків «Медіаджерела на сторожі історичної правди». Дискусія «Особа в спільноті: цінності і правила людини та громадянина»
---	---	---

II. ЛЮДИНА І ПРИРОДА

- Учень / учениця виявляє тенденції розвитку суспільства, характерні для певної (-го) епохи (періоду) [12 ГІО 1.3.2-1] - визначає тенденції розвитку соціально-історичного простору під впливом природних факторів і діяльності людини [12 ГІО 2.2.1-3] - формулює питання щодо походження і змісту джерела інформації [12 ГІО 3.2.1-1] - виявляє чинники, які впливають на інтерпретацію історичної та суспільної інформації [12 ГІО 3.3.2-1] - систематизує соціальну та історичну інформацію (за самостійно обраними критеріями) в таблиці, діаграми, графіки тощо [12 ГІО 4.1.1-1] - зіставляє події, явища і процеси української та світової історії; визначає їх взаємовпливи [12 ГІО 4.1.3-2]	Людина як частина природи. Теорії походження та еволюція людини, Homo sapiens. Первісні люди на території України. Особливості взаємодії людини і природи в історії України та світу. Розвиток медичних знань і розуміння людського організму. Пандемії, їх вплив на історію України та світу. Географічні умови, зміни клімату, їх вплив на життя та діяльність людини, демографічні процеси. Причини й наслідки демографічних	Робота з історичними текстами, історичними картами, сучасними статистичними даними, сучасними медіаресурсами. Дослідницькі творчі проекти (індивідуальний або груповий): комікс «Один день із життя на первісній стоянці» (за матеріалами різних археологічних стоянок
---	---	--

• доцільно застосовує поняттєвий апарат історії та соціальних наук: «еволюція», «Homo sapiens», «клімат», «міграція», «пандемія», «господарська діяльність», «екологія», «фронтір», «демографія», «харчування» [12 ПО 4.3.1-1] • доводить та ілюструє прикладами цінність інклюзії різних груп і різноманітності в суспільстві [12 ПО 5.3.1-1] • пропонує ефективні способи розв'язання виявлених проблем місцевих громад (закладу освіти) [12 ПО 6.2.1-2] • оцінює переваги та ризики ідей для вирішення екологічних, економічних, соціальних завдань державного та / або глобального рівня [12 ПО 6.2.1-3]	процесів в історії України та світу. Історико-географічні регіони України. Український Степ як фронтір Європи. Великий Євразійський Степ. Кочовий спосіб життя і взаємини з природою. Вплив географічного та кліматичного чинника на Велике переселення народів. Освоєння людиною нових просторів. Міграції як засіб отримати нові можливості для виживання в різних природних умовах, види і форми міграцій. Великі географічні відкриття як розширення життєвого простору європейської цивілізації. Демографічні наслідки Великих географічних відкриттів для України та світу. Господарська діяльність людини та її вплив на природу, історичні особливості господарської діяльності на території України. Суспільна організація людини і створення умов для безпечного життя та захисту від загроз. Наслідки індустріальної революції. Освоєння нових сільськогосподарських культур на території України та в інших регіонах Європи за Модерної доби (Нового часу). Залежність харчування людини від природи та соціальних норм у період	на території України). Інтерв'ю з істориком «Пандемії як чинник прогресу». Створення інтерактивної карти у сервісі Padlet «Візитка України» (представлення унікальних рис історико-етнографічних регіонів України). Дослідницькі мініпроекти: – «Міграції в історії людства: чинники і наслідки»; – мапа знань «Великі географічні відкриття в історії України і світу»; – «Екологічні аспекти господарської діяльності людини в різні історичні епохи». Дискусія «Людина — цар, винищувач чи раб природи». Дебати «Людина та екологія: як не втратити середовище існування» (на прикладі глобальних і місцевих екологічних ситуацій)
---	---	---

	Модерної доби. Неврожаї і голод XVIII– XIX ст. в Україні та світі	
III. ЛЮДИНА І ВЛАДА		
- Учень / учениця пояснює особливості сприйняття і перебігу часу в різні історичні періоди [12 ГІО 1.1.1-1] - виявляє зв'язки між минулим і сучасністю (історичне значення факту), взаємовпливи історичних явищ і процесів, висловлює думку щодо ролі історичних осіб: Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, Данило Романович, Богдан Хмельницький [12 ГІО 1.2.1-1] - виокремлює етапи історичних процесів на основі ustalених критеріїв [12 ГІО 1.3.1-1] - виявляє тенденції розвитку суспільства, характерні для певної (-го) епохи (періоду) [12 ГІО 1.3.2-1] - оцінює історичні зміни [12 ГІО 1.3.2-2] - визначає тривалість (хронологічні межі) історичних явищ і процесів [12 ГІО 1.1.2-1] - характеризує геополітичне становище в минулому і тепер на теренах України, а також її історичного оточення [12 ГІО 2.1.1-3] - обґрунтовує необхідність дотримання прав людини в громадському просторі, розпізнає їх порушення і дискримінацію [12 ГІО 2.3.2-2] - оцінює відмінності в джерелах різного походження [12 ГІО 3.1.1-2] - формулює питання щодо походження і змісту джерела інформації [12 ГІО 3.2.1-1] - оцінює джерела відповідно до заданих критеріїв для встановлення їх автентичності [12 ГІО 3.3.1-1] - оцінює історичні процеси на основі їх передумов, перебігу і результатів [12 ГІО 4.1.3-1] - аналізує аргументацію та пояснює критерії її оцінювання [12 ГІО 4.2.2-1] - доцільно застосовує поняттєвий апарат історії та соціальних наук: «держава», «влада», «монархія», «демократія», «імперія», «абсолютизм», «революція», «Гетьманщина»,	Політична організація суспільства. Поняття «влада», «політика», «держава». Історичні етапи українського державотворення. Поняття соціалізації. Етапи соціалізації. Сім'я. Родова громада. Рід. Племя. Регіональні особливості формування українських сімейних традицій. Держави Стародавнього Сходу. Деспотія. Монархія. Імперія. Культ володаря. Кодекс законів. Племенні союзи та держави кочовиків. Авари, булгари, угри. Хозарський каганат. Вплив політичних традицій Стародавнього Сходу на історичний розвиток українських земель. Еллада. Поліс. Республіка. Демократія. Олігархія. Тиранія. Демократичні інститути. Цінності демократії в історії України. Елліністичні впливи на Північне Причорномор'я. Римська республіка, Римська імперія та їхній спадок. Вплив Стародавнього Риму на історичний розвиток України: від Північного	Складання тематичних таймліній: – «Етапи розвитку людських спільнот»; – «Від індивіда до держави». Історична вікторина «Історія державності на теренах України» (на основі набутих у попередніх класах знань). Дискусія «Чи може людина бути поза спільнотою?»; «Переваги та виклики відносин людини і держави». Складання порівняльної таблиці «Форми правління в державах Стародавнього світу» (порівняння монархій / деспотій / олігархій з демократіями). Творчі проєкти: «Віртуальна карта стародавніх цивілізацій»; «Скарби стародавніх народів і держав на теренах України».

«націоналізм», «асиміляція» [12 ПО 4.3.1-1] • реконструює історичну ситуацію на основі зібраних фактів з урахуванням різних інтерпретацій [12 ПО 4.3.1-2] • моделює способи дій, спрямованих на утвердження демократії в Україні, захист національних інтересів та суспільно-державних (національних) цінностей України, державної незалежності і територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу [12 ПО 5.1.1-3] • виявляє у пропонуваннях для дослідження ситуаціях випадки порушення права на повагу до людської гідності і пропонує способи його захисту [12 ПО 5.1.3-1] • моделює соціальні ситуації з погляду дотримання прав людини і вимог законодавства [12 ПО 5.2.2-1] • пояснює суть політико-правового зв'язку громадянина з Україною, українським народом та громадянським суспільством [12 ПО 5.2.3-1] • пояснює механізм демократії в Україні та Європі [12 ПО 6.1.1-1] • характеризує способи впливу громадян на політику [12 ПО 6.1.1-2] • розпізнає виклики сучасних демократій [12 ПО 6.1.1-4] • описує виборчий процес і пов'язані з ним ризики [12 ПО 6.1.2-1] • пояснює важливість міжнародної співпраці у відсічі військовій агресії, необхідність обмеження насильства в умовах збройного конфлікту і невідворотності покарання за воєнні злочини [12 ПО 6.3.2-2]	Причорномор'я до Дунаю. Вплив римського права на історичний розвиток українського законодавства. Значення античної культури для світу та України. Велике переселення народів. Варварські королівства. Слов'янські племена. Союзи слов'янських племен на українських теренах. Середньовічні імперії. Візантійська імперія. Візантія і Русь. Франкська імперія. Арабський Халіфат. Походження терміна «Русь». Теорії походження Давньоруської держави. Історичні джерела з історії давньоруської держави; літописна Русь. Русь-Україна княжої доби. Перші київські князі. Реформи Володимира Великого та Ярослава Мудрого. Володимир Мономах. Передумови та наслідки процесу політичної роздробленості країн Європи та Азії. Процес політичної роздробленості в руських землях. Середньовічні держави кочовиків. Відносини Русі з кочовим світом. Монгольська імперія. Походи монголів на Русь, у Центральну Європу. Улус Джучі (Золота Орда). «Азійські» та «європейські»	Дискусія «Переваги і виклики демократії» (на прикладі грецьких полісів / Римської республіки). Дослідницький проєкт «Спадщина античного світу в українській сучасності». Завдання-дослідження «Інформаційна карта події» (встановлення причинно-наслідкових зв'язків, характеру подій, залученості спільнот до Великого переселення народів, хрестових походів, політичної роздробленості Русі, розпаду Королівства Руського, Столітньої війни та інших подій за вибором учителя / учительки в межах розділу). Мультимедійний творчий проєкт «Історія на лінії часу», хронологічні та синхронізовані таблиці розвитку спільнот, держав тощо (виконується протягом вивчення розділу). Складання порівняльної таблиці особливостей
---	---	---

	історичні традиції та їхнє відлуння в наш час. Етногенез кириллиці. Причини, цілі й наслідки Хрестових походів. Хрестові походи та Русь XI–XIII ст. Історичні наслідки месіанства та місіонерства. Станово-представницькі монархії Європи. Норманське завоювання Англії. Велика Хартія вольностей та її історичне значення. Централізація Франції у добу Середньовіччя. Столітня війна: причини і наслідки. Реконкіста. Централізація Іспанії. Галицько-Волинська держава. Данило Романович і Королівство Руське. Розпад Королівства Руського. Утворення Великого князівства Литовського. Королівство Польське в добу Середньовіччя. Інкорпорація українських земель до складу різних держав: Королівства Польського, Великого князівства Литовського, Королівства Угорського, Московського царства. Взаємовпливи економічного укладу, політичних традицій та культури України й сусідніх країн. Розпад Золотої Орди. Утворення і державний устрій Кримського ханства. Крим у системі міжнародних відносин.	устрою середньовічних держав (наприклад, порівняння політичного устрою різних держав за критеріями організації влади, залученості громадян і прав жінок та інших груп тощо у ранньосередньовічних європейських імперіях, державах кочовиків). Вправа «Факт чи фейк»: дослідження проблеми достовірності історичних джерел з історії Русі. Мініпроект-розслідування «Спроби фальсифікацій історії Русі». Складання історичного портфоліо правителя середньовічної держави (зокрема князів Русі, Королівства Руського). Дослідницький проєкт «Жінки в історії» (на прикладі княгині Ольги, королев Ізабель, Єлизавети I, Марії-Терезії, Вікторії). Віртуальна екскурсія «Пам'ятки старовини
--	--	---

	Утворення Московського князівства як деспотії східного типу. Московська експансія на українські землі. Поняття та особливості імперій у Ранньомодерну добу. Континентальні імперії. Османська імперія. Українські землі під контролем османів. Імперія Габсбургів. Колоніальні імперії та їхні особливості. Типи колоніальних імперій. Статус українських земель у складі імперій. Абсолютні монархії. Поняття «абсолютизм». Абсолютизм в Іспанії, Франції, Пруссії. Формування самодержавства в Московському царстві. Російська імперія. Особливості внутрішньої політики в Україні та на інших теренах. Зовнішня експансія Московії / Росії: спроби «історичного обґрунтування» та основні етапи. Люблінська унія. Перша Річ Посполита — «шляхетська демократія». Статус українських земель у складі Першої Речі Посполитої. Запорозька Січ. Передумови виникнення. Устрій, органи влади. Ознаки держави. Низове і реєстрове козацтво. Історична пам'ять про козацтво та козацькі	в музейних колекціях України» (під час вивчення кожної з історичних епох). Дослідницькі проекти: «Спадщина предків у сучасному світі» (учнівські дослідження про вплив давніх народів / цивілізацій / подій / явищ / процесів на сучасне суспільство, тяглість історичних традицій); «Еволюція прав людини і громадянина: від Великої хартії Вольностей до Декларації людини і громадянина». Аргументована дискусія «Станово-представницькі монархії — крок до сучасних демократій». Укладання мапи пам'яті «Імперії: причини виникнення, види, значення в історії». Вправа «Історичний аргумент»: підбір аргументів від імені історичних діячів на підтримку ідей абсолютизму / освіченого абсолютизму, парламентської монархії, республіканської
--	---	---

	традиції в сучасній Україні. Протестні рухи та революції. Поняття «революція». Доба національних і соціальних революцій. Революції в Нідерландах та в Англії. Революції в українській політичній традиції. Козацька революція під проводом Богдана Хмельницького та її наслідки. Гетьманщина — козацька держава. Інкорпорація Української козацької держави до Російської імперії. Російська політика примусової асиміляції українців та інших народів. Правобережна Україна у другій половині XVIII ст. Причини та наслідки поділів Речі Посполитої. «Освічений абсолютизм» в Австрійській імперії. Реформи Марії-Терезії та Йосипа II. «Військова революція» та її наслідки. Американська революція. Конституція США. Вплив Американської революції на Європу. Права та закони Нового часу. Просвітництво. Ідея поділу гілок влади та її втілення. Громадянське суспільство. Верховенство права. Відповідальність держави за дотримання, гарантування та захист прав і свобод людини. Ідеї Просвітництва в освітньо-культурному просторі	форми правління (на прикладах держав, в яких були встановлені ці форми правління). Підготовка текстів для історичного подкасту «Чому Московія / Росія належить до деспотичних держав?». Складання хронологічної таблиці «Кроки московської експансії щодо України». Навчальні ігри-симуляції: «Люблінський сейм — крок до польської експансії чи об'єднання трьох народів»; «Козацька рада напередодні революції під проводом Б. Хмельницького», «Переяславська рада». Віртуальна екскурсія «Місцями козацької слави». Дослідницький проєкт «Козацтво в історичних джерелах». Складання порівняльної таблиці Нідерландської, Англійської та Козацької революцій в Україні за самотійно
--	---	---

	України XVII — початку XVIII ст. Французька революція: причини та наслідки. «Декларація прав людини і громадянина». Значення Декларації для правової і політичної культури сучасної України. Ідея нації та націоналізму. Вплив Французької революції на трансформаційні процеси в Європі, на території України. Наполеонівські війни. «Українське питання» в Європі у першій половині XIX ст. Віденський конгрес та його рішення. Вплив рішень Віденського конгресу на Україну. Національне відродження і визвольні рухи слов'янських народів у першій половині XIX ст. Польський національно-визвольний рух та його вплив на формування української національної свідомості. Українське національне відродження. Початок формування модерної української нації. «Весна народів» 1848–1849 рр. та її вплив на національне відродження народів Європи. Політизація українського національного руху. Громадянська війна в США: причини та наслідки. Значення	визначеними учнівством критеріями. Дебати: «Уроки державотворення козацької доби: досягнення і виклики»; «Чому не встояла шляхетська демократія Речі Посполитої?»; «Освічений абсолютизм: піклування про державу чи абсолютну владу?»; «Чи досконалою була американська демократія на зорі державності США?». Дослідницький проєкт «Спадщина ідей Просвітництва в сучасному світі», «Ідеї Просвітництва на теренах України». Графічний проєкт «Вплив ідей Французької революції на розвиток суспільства», «Ідеї Французької революції в Україні». Складання карти пам'яті «Модернізаційні процеси Нового часу в Україні». Навчальні ігри-симуляції: «Віденський конгрес»; «Українці під час “Весни
--	---	--

	Громадянської війни в США у формуванні ідей захисту національного суверенітету, права вибору на пряму розвинуток суспільства та держави. Франція. Конституційна монархія. Республіка. Імперія. Реставрація. Велика Британія. Двопартійна система. Парламентська реформа. Виборча реформа. Політичні партії. Громадські організації та їх вплив на демократію. Значення історичного досвіду Великої Британії для розвитку політичної системи в Україні. Німеччина та Італія: від політичної роздробленості до «світової політики». Значення німецького та італійського історичного досвіду національного об'єднання для розвитку ідеї соборності України. Російська імперія: самодержавство і спроби реформ. Українські землі у складі Російської імперії у другій половині XIX — на початку XX ст. Процеси модернізації на території України. Російський шовінізм. Політизація українського національного руху Наддніпрянщини. Утворення дуалістичної Австро-Угорської імперії. Український національний рух. Українські політичні	народів”»; «Дискусія в англійському парламенті щодо політичних прав громадян»; «Питання рабства в конгресі США», складання петиції громадян (державна на вибір) щодо вирішення важливих питань прав людини, «Засідання Кирило-Мефодіївського товариства» / громадянців, перших українських політичних партій з розроблення програмних документів» (моделювання ситуації дискусій щодо вибору завдань і стратегій їх вирішення в конкретних історичних ситуаціях). Складання хронологічної таблиці / ілюстрованої таймлінії «Українське національне відродження в XIX — на початку XX ст.» (за етапами). Дослідження форм участі громадян у прийнятті рішень (вибори, петиції, протести) і моделюванні
--	---	--

	партії (РУРП, УНДП, УСДП). Нація. Формування української нації. Етапи формування націй. Національна ідея. Націоналізм. Процес українського націєтворення: здобутки і проблеми. Утвердження ідеї соборності. Османська імперія — «хвора людина Європи». Спроби модернізації. «Східне питання» в європейській політиці. Виникнення незалежних держав на Балканах. «Балканський вузол». Російські спроби використання «панславізму» для посилення свого впливу на Балканах. Японія: європейська модель модернізації. «Революція Мейдзі». Колоніальна політика Великої Британії, Франції, Іспанії у XIX – на початку XX ст. Імперські прагнення Німеччини. Система «озброєного миру»: Антанта і Троїстий союз. Визрівання передумов Першої Світової війни. «Українське питання» у європейській політиці кінця XIX – початку XX ст.	власної громадської кампанії. Складання порівняльної таблиці розвитку провідних держав світу за Нового часу за критеріями: виклики та шляхи їх подолання, досягнення на шляху модернізації. Проект «Міжнародні відносини за Нового часу: чи можна було уникнути Першої світової війни?». Мінідослідження «Україна у складі Російської імперії: загрози антиукраїнської політики самодержавства». Складання хронологічної таблиці «Антиукраїнські акції царизму». Складання порівняльної таблиці становища українського народу під владою Австрійської (Австро-Угорської) та Російської імперій. Проект «Сторінка діяча українського руху в соціальних мережах» (створення профілю та тематичних дописів від імені
--	---	--

		діяча / діячки, що висвітлювали б погляди та діяльність особи). Ярмарок ідей: проєкт-презентація впливових ідейних течій XIX ст. (консерватизм, лібералізм, націоналізм, романтизм, соціалізм, шовінізм). Дискусії: – «Об'єднання Німеччини залізом і кров'ю — історична необхідність чи особистий вибір Бісмарка»; – «Ефективність європейських моделей розвитку у східних державах»; – «Панславізм — ідея єдності чи маніпуляція Російської імперії?»; – «Колоніальна політика: цивілізаційна місія європейських держав чи тягар поневолених народів?»; – «Довге» XIX ст.: досягнення і виклики. Дослідження за історичними документами та історичними картами місця України в європейській
--	--	---

		політиці напередодні Першої світової війни
IV. ЛЮДИНА І СУСПІЛЬСТВО		
- Учень / учениця встановлює вплив особистості на історію [12 ГЮ 1.2.1-2] - виявляє тенденції розвитку суспільства, характерні для певної (-го) епохи (періоду) [12 ГЮ 1.3.2-1] - оцінює історичні зміни [12 ГЮ 1.3.2-2] - досліджує екологічні, економічні і демографічні проблеми, пропонує засоби щодо їхнього розв'язання [12 ГЮ 2.2.1-2] - визначає тенденції розвитку соціально-історичного простору під впливом природних факторів і діяльності людини [12 ГЮ 2.2.1-3] - обстоює думку щодо необхідності облаштування громадського простору свого міста / селища / села та протидії порушенням правил поведінки у громадських місцях [12 ГЮ 2.3.2-1] - формулює питання щодо походження і змісту джерела інформації [12 ГЮ 3.2.1-1] - оцінює джерела відповідно до заданих критеріїв для встановлення їх автентичності [12 ГЮ 3.3.1-1] - виявляє чинники, які впливають на інтерпретацію історичної та суспільної інформації [12 ГЮ 3.3.2-1] - добирає та оцінює різноманітну інформацію щодо важливих суспільних питань [12 ГЮ 4.2.1-2] - доцільно застосовує поняттєвий апарат історії та соціальних наук: «соціальна структура», «станове суспільство», «міграція», «дискримінація», «ідентичність», «гендер», «повсякдення», «буржуазія», «толерантність», «міжетнічні відносини» [12 ГЮ 4.3.1-1] - оцінює історичну постать, сучасника, окрему соціальну групу, народ як суб'єктів історичного процесу [12 ГЮ 4.3.2-1] - аргументує власну належність і належність інших осіб до української нації [12 ГЮ 5.1.1-2]	Соціум і спільноти України та світу: родини, класи, стани. Суспільні верстви. Селяни. Ремісники. Землевласники. Аристократія. Демос. Раби. Особливості європейського середньовічного суспільства: ті, хто моляться; ті, хто воюють; ті, хто працюють. Середньовічне місто та його мешканці. Регіональні особливості середньовічних міст на українських теренах. Давньоруське суспільство. Князі, бояри, дружинники, духовенство, містяни, селяни, привілейовані і непривілейовані групи населення. Зміни у суспільних станах європейського суспільства у пізньому Середньовіччі. Формування шляхетського стану. Виникнення козацтва. Стани українського суспільства у складі Речі Посполитої. Козацтво — спільнота фронтиру. Соціальні конфлікти в середньовічних суспільствах. Форми та прояви конфліктів, способи їх подолання. Конфлікти та їх	Дослідження чинників соціальної диференціації спільнот за навчальними текстами. Творчі проєкти: «Один день із життя представника соціальної верстви» (відповідно до теми вивчення на основі дослідження джерел історичної інформації); «Один день із життя дитини / жінки (на різних історичних етапах)», комікси, що відображають спілкування представників різних соціальних груп у межах історичної епохи. Складання структурно-логічних схем «Соціальна структура суспільства» (відповідно до виучуваної теми). Порівняння соціальної структури європейських та давньоруського / українського суспільств на різних історичних етапах.

• пояснює способи реалізації та механізми захисту власних прав у демократичний і законний спосіб [12 ПО 5.2.1-2] • досліджує ситуації в місцевій громаді (у закладі освіти тощо), виокремлює явища чи процеси, які потребують змін [12 ПО 6.2.1-1] • висловлює аргументовану думку щодо різних аспектів громадсько-політичного життя в Україні та світі [12 ПО 6.3.1-3] • прогнозує розвиток історичних і суспільних явищ та процесів [12 ПО 6.3.1-4]	вирішення в Речі Посполитій, в козацькій спільноті. Суспільний устрій кочових суспільств. Родинні стосунки. Взаємини «людина — суспільство». Особливості соціальної структури. Родинне життя. Структура кримськотатарського суспільства. Криза традиційного суспільства. Загострення соціальних конфліктів. Процес модернізації — руйнування «традиційного суспільства». Поява нових верств населення. Буржуазія, наймані працівники. Вплив модернізації на зміни соціальної структури суспільства. Ідентичність та міжетнічні відносини в імперіях. Імперія та суспільство: особливості взаємодії; українці у складі імперій. «Інакшість»: інші народи / культури. Питання толерантності та її межі. Стереотипи, упередження, забобони. Шляхи подолання стереотипів. «Зустрічі культур» у межах імперії. Дискримінація в історії імперій. Основні форми та прояви дискримінації. Дитинство. Дорослішання. Старість. Чоловіки і жінки, діти. Історичні зміни у статусі жінки. Вплив модернізації на суспільне становище жінки в Україні та у світі. Зміни у статусі дітей,	Дослідницькі проекти «Джерела формування козацтва», «Місце козацтва в історії України та Європи», віртуальна екскурсія середньовічним містом у Європі та Русі. Віртуальна екскурсія «Життя кочових спільнот», «Побутові та родинні традиції кримськотатарського народу». Карта пам'яті «Від аграрного до модерного суспільства» (дослідження чинників появи нових верств суспільства та зміни значення різних верств суспільства в розвитку, зокрема зростання ролі буржуазії, найманих працівників, інтелігенції). Дослідження за навчальною літературою та історичними джерелами особливостей становища людини в умовах антидемократичних управлінських практик імперії. Навчальна гра-симуляція «Стереотипи, упередження,
--	---	---

	формування ідей захисту прав дітей. Взаємодія людей, інтереси та цінності, гідність людини. Ідеї волі та свободи вибору в українській національній традиції. Духовний світ людей. Повсякдення і побут міського та сільського населення, їх особливості на українських теренах. Духовний світ, особливості формування духовного світу українців. Вплив соціального становища і добробуту на повсякдення різних верств населення. Житло. Мода та одяг. Харчування і здоров'я. Свята та дозволя	забобони в історії людства та шляхи їх подолання»; «Історичне інтерв'ю “Українці — об'єкт дискримінації за імперських часів”». Дослідження-порівняння: «Діти сьогодні і в минулому»; «Жінки сьогодні і в минулому»; «Жіноча емансипація — шлях до рівноправ'я чи подвійного навантаження жінок?». Тематичні ілюстровані проекти «Цікаві подробиці повсякдення» (з історії різних суспільств); «Як змінювався образ міст протягом історії»; «Вечірка в стилі певного історичного періоду» (представлення моди різних історичних епох). Красзнавчий проект «Унікальні традиції рідного краю»
--	---	--

V. ЛЮДИНА І СВІТ МАТЕРІАЛЬНИХ РЕЧЕЙ

- **Учень / учениця** виявляє зв'язки між минулим і сучасністю (історичне значення факту), взаємовпливи історичних явищ і процесів, висловлює думку щодо ролі історичних осіб [12 ГЮ 1.2.1-1]
- характеризує вплив історичних процесів на людину і спільноти [12 ГЮ 1.2.1-3]
- виявляє тенденції розвитку суспільства, характерні для певної (-го) епохи (періоду) [12 ГЮ 1.3.2-1]
- оцінює історичні зміни [12 ГЮ 1.3.2-2]
- визначає природні і соціальні фактори, що сприяли формуванню історико-географічних, економічних та етнічних регіонів, кордонів держав, встановленню торговельних відносин і міжетнічної взаємодії, розгортанню процесів глобалізації [12 ГЮ 2.2.1-2]
- визначає тенденції розвитку соціально-історичного простору під впливом природних факторів і діяльності людини [12 ГЮ 2.2.1-3]
- досліджує збіги та розбіжності між даними різних джерел і позиціями авторів [12 ГЮ 3.2.2-1]
- оцінює джерела відповідно до заданих критеріїв для встановлення їх автентичності [12 ГЮ 3.3.1-1]
- виявляє чинники, які впливають на інтерпретацію історичної та суспільної інформації [12 ГЮ 3.3.2-1]
- порівнює історичні факти та артефакти за запропонованими критеріями [12 ГЮ 4.1.2-1]
- доцільно застосовує поняттєвий апарат історії та соціальних наук: «господарство», «торгівля», «урбанізація», «мануфактура», «індустріалізація», «капіталізм», «фільварок», «ринок», «економічна криза», «товарно-грошові відносини» [12 ГЮ 4.3.1-1]
- пояснює взаємодію політичних, економічних, соціальних і культурних чинників у розвитку суспільства [12 ГЮ 4.3.2-3]
- обґрунтовує необхідність захисту прав і гідності людини [12 ГЮ 5.2.1-1]
- ідентифікує прояви дискримінації та утисків [12 ГЮ 5.3.2-1]

Привласнювальне та відтворювальне господарство.

«Неолітична революція». Первісні стоянки, археологічні культури на території України. Культура Трипілля — Кукутень, її місце в історичній пам'яті українців. Спосіб життя і господарювання слов'ян.

Землеволодіння та розвиток землеробства в Середньовіччі

на українських теренах та у світі. Відмінності у веденні господарства осілих і кочових суспільств. Вплив кочовиків на спосіб життя та економіку українських земель.

Виробництво і споживання у Середньовіччі в Україні та у світі.

Ремісники та цехи, купці, банкіри. Знаряддя праці і предмети побуту. Натуральне господарство та натуральний обмін. Гроші. Розвиток ринку в добу Середньовіччя. Регіональні особливості економічного розвитку українських земель.

Шляхи сполучення. Торгівля і торговельні шляхи

на українських землях, в Європі та світі.

Урбанізація. Поняття міста, урбанізації та міської історії. Функції та значення міст. Міста доби Середньовіччя. Регіональні особливості

Ілюстрований проєкт «Розвиток знарядь праці на українських теренах протягом історії» (дослідження тяглості землеробських традицій).

Вправа «Факт чи фейк»: підбір і фактчекінг щодо поширених міфів про трипільську культуру.

Порівняльна таблиця «Господарювання осілих народів і кочовиків: спільне й відмінне. Чинники особливостей».

Мінідослідження «Спадщина кочових народів у традиціях українців».

Навчальна гра-симуляція «Один день із життя середньовічного міста» (інсценування діяльності та способу життя різних груп міських жителів).

Робота з історичними картами, науковими текстами тощо — вивчення розвитку торгових шляхів, причин піднесення та зміни торговельних

• установлює залежності між розвитком демократії, дотриманням прав людини в державах і добробутом населення [12 ПО 6.1.1-3] • характеризує вплив технологій на життя людини та суспільства в минулому і тепер [12 ПО 6.3.1-5]	містобудування на українських теренах. Розвиток європейської торгівлі. «Революція цін». Особливості «революції цін» для Європи, України та її наслідки. Торговельний капітал. Формування капіталістичних відносини. Фільварки. «Аграрна революція». Мануфактура. Фабрика. Поширення використання машин і механізмів та його наслідки. Матеріали і технології. Науково-технічні винаходи та їх запровадження на українських теренах. Індустріальна революція і розвиток капіталістичних відносин в Україні та світі наприкінці XVIII – на початку XX ст. Індустріалізація. Матеріальна культура індустріального суспільства. Принципи ринкової економіки. Економічний, воєнно-політичний та етнокультурний статус України у складі імперій. Іноземний капітал і розвиток промисловості, підприємці на українських теренах. Формування українських економічних районів. Розвиток товарно-грошових відносин в українському селі. Економічні кризи та їх вплив на економіку України та світу. Монополізація та її прояви на українських	центрів. Мініпроект «Українські землі в системі світової торгівлі протягом історії». Створення віртуальної нумізматичної колекції «Гроші на теренах України протягом історії». Віртуальна екскурсія до музею грошей Національного банку України. Створення ілюстрованої інфографіки «Зміна образу міста протягом історії». Дослідження «Особливості урбанізації на українських теренах», «Вплив урбанізації на побут і світогляд людини». Складання структурно-логічної схеми «Від аграрно-ремісничого суспільства до індустріального: чинники, ознаки, наслідки». Дослідження за науковими текстами, історичними джерелами, картами особливостей модернізації в Україні.
--	--	---

	землях. Зміни в містобудуванні та ролі міст у Новий час. Праця і зайнятість населення в селах та містах на українських землях у складі Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій	Порівняльна таблиця розвитку капіталістичних відносин в підавстрійській та підросійській Україні. Красзнавчий дослідницький проєкт (за історичними джерелами) «Професійний портрет регіону». Порівняльне портфоліо іноземного та місцевого підприємця в Україні. Складання історичного портрета українського підприємця-мецената (наприклад, Симиренки, Терещенки, Харитоненки, Алчевські та ін.). Фотовиставка «Мить життя» (порівняння за фотодокументами рівня добробуту людей в різних країнах світу та Україні)
--	---	---

VI. ЛЮДИНА, СВІТ УЯВЛЕНЬ ТА ІДЕЙ

- Учень / учениця характеризує вплив історичних процесів на людину і спільноти [12 ГЮ 1.2.1-3] - виявляє тенденції розвитку суспільства, характерні для певної (-го) епохи (періоду) [12 ГЮ 1.3.2-1] - визначає природні й соціальні фактори, що сприяли формуванню історико-географічних, економічних та етнічних регіонів, кордонів держав, встановленню торговельних відносин і міжетнічної взаємодії, розгортанню процесів глобалізації [12 ГЮ 2.2.1-1] - обстоює думку щодо необхідності облаштування громадського простору свого міста / селища / села та протидії порушенням правил поведінки в громадських місцях [12 ГЮ 2.3.2-1] - виявляє відмінності інтерпретацій в історичних джерелах відповідно до їх місця, часу та обставин походження, авторства й мети створення [12 ГЮ 3.1.1-1] - формулює питання щодо походження і змісту джерела інформації [12 ГЮ 3.2.1-1] - виявляє чинники, які впливають на інтерпретацію історичної та суспільної інформації [12 ГЮ 3.3.2-1] - обґрунтовує власні судження, висновки, оцінки [12 ГЮ 4.2.2-2] - доцільно застосовує поняттєвий апарат історії та соціальних наук: «релігія», «міфологія», «християнство», «реформація», «просвітництво», «світогляд», «ідеологія», «національна культура», «секуляризація», «модернізм» [12 ГЮ 4.3.1-1] - узагальнює контрверсійні судження та оцінки минулого, сучасних суспільних процесів для формулювання власних висновків та аргументації [12 ГЮ 4.3.2-2] - визначає відповідальність за свої дії [12 ГЮ 5.1.2-1] - долучається до створення проєктів рішень, спрямованих на подолання дискримінації [12 ГЮ 5.3.2-2] - оцінює ідеології та діяльність політичних партій, суспільних рухів, організацій та їхню	Походження та первісні форми релігії. Міф і міфологія. Пантеон богів. Грецька і римська міфології. Політеїзм. Монотеїзм. Юдаїзм. Антична культура; значення античного мистецтва. Світові досягнення давньогрецької та римської культури. Традиції та «мова» античного мистецтва. Міфологія і вірування слов'ян. Релігія і вірування норманів, їх зв'язок зі слов'янською міфологією. Виникнення християнства. Вселенські собори. Хрещення України-Русі. Християнство та язичництво. «Великий розкол» 1054 р. Течії та конфесії у християнстві, їх поширення в різних регіонах України за часів Середньовіччя і в Новий час. Відмінності шляхів розвитку католицької, православної і протестантської конфесій. Церква та держава. Єретики і боротьба з ними. Жебрацькі ордени. Інквізиція. Єресі в православ'ї. Іслам, особливості віровчення та течій ісламу. Арабська цивілізація і культура	Історична вікторина «Релігії у Стародавньому світі» (на основі набутих раніше знань). Створення тематичного постера про одну з давніх релігій. Робота з історичною картою «Поширення релігій у Стародавньому світі та Античності». Дебати «Роль релігії в житті людини». Складання карти пам'яті «Християнство та його вплив на політичний і культурний розвиток людства». Навчальна гра-симуляція: – дебати духовних лідерів (представлення особливостей релігійних течій християнства); – дебати гуманіста і католицького священника; – «У майстерні митця епохи Відродження»; – «Диспут письменників-полемістів»; – «Диспут Мартіна Лютера з Папою Римським».
---	---	--

роль у розвитку демократичного суспільства [12 ПО 6.1.2-2] • висловлює аргументовану думку щодо важливості для України власних державних символів, державної мови, суспільно-державних (національних) цінностей [12 ПО 6.3.1-2] • тлумачить основні поняття міжнародного гуманітарного права та його роль у захисті життя і людської гідності [12 ПО 6.3.2-1]	народів Європи. Спільні цінності та відмінності аврамічних релігій (юдаїзму, християнства, ісламу). Розвиток кримськотатарської культури. Світогляд середньовічної людини. Панування релігійного світогляду. Середньовічна філософія. Раннє Відродження. Передумови та початок епохи Відродження. Гуманізм. Література та мистецтво раннього Відродження. Вплив Відродження на українські землі. Школи й університети в епоху Середньовіччя. Школи в Русі та в Королівстві Руському. «Сім вільних мистецтв». Життя середньовічного учнівства і студентства. Юрій Дрогобич (Котермак). Криза релігійного світогляду («Велика схизма»). Реформація в Європі. Представники Реформації. Контрреформація. Вплив європейської Реформації та Контрреформації на українські землі. Берестейська унія. Боротьба за відновлення православної ієрархії. Йов Борецький. Реформи у православній церкві. Петро Могила. Православна церква і козацтво.	Дослідницькі та творчі проекти: «Дискримінації на релігійному ґрунті та боротьба з ними», «Спільне й відмінне у вченнях світових релігій», «Вплив релігійного фанатизму на історію людства», «Релігійне обличчя України (знайомство з релігійними громадами)». Робота з картами поширення релігій у світі на різних етапах історії, релігійною картою України. Мініпроект «Світові релігії (християнство, іслам, юдаїзм) на карті України». Дискусія «Чи можна було запобігти релігійному розколу в християнстві?», «Чи можна було уникнути релігійних війн / інквізиції?». Складання на основі навчальних текстів карти пам'яті «Релігійна картина в Україні за Ранньомодерної доби». Створення тематичної лінії часу «Етапи становлення віротерпимості».
---	--	---

	Світоглядна криза: несприйняття «інакшості». Релігійні і соціальні конфлікти. «Відьомські процеси» в Європі та на українських землях. Освіта та виховання у ранньомодерному українському суспільстві. Освіта містян і селян. Елітарна освіта. Просвітництво. Ідея громадянського суспільства і верховенства права. Ідеологи просвітництва: Жан-Жак Руссо, Шарль-Луї де Монтеск'є, Дені Дідро, Григорій Сковорода. Бароко. Козацьке бароко. Класицизм в архітектурі та образотворчому мистецтві. Ідеології та їх вплив на людину й суспільство. Поняття ідеологій. Ідеології Нового часу. Лібералізм. Консерватизм. Марксизм. Соціалізм. Націоналізм. Комунізм. Імперські й національні ідеології. Релігійний і світський світогляд людей XIX ст. Секулярність. Позитивізм і прогресизм. Виникнення національних культур. Українська культура. Регіональні культурні особливості. Наука та освіта Нового часу. Роль науковців — вихідців з України у розвитку світової науки	Складання історичного портрета релігійного діяча Ранньомодерної доби (на прикладі Мартіна Лютера, Йова Борецького, Петра Могили). Мініпроект «Знай наших»: підготовка допису / тексту просвітницького подкасту про Юрія Дрогобича. Складання мапи змін «Роль освіти в розвитку суспільства». Рольова гра «Дискусійний клуб» моделювання зустрічі діячів Просвітництва. Проект «Ідейна спадщина Просвітництва в сучасному світі». Віртуальні екскурсії до культурних пам'яток доби Відродження, бароко, класицизму. Ярмарок ідей «Диспут мислителів: чому моя ідеологія найбільш прогресивна?» (порівняння ідеологій за визначеними критеріями). Дискусія в парах: «Яка ідеологія найбільше вплинула на демократичні
--	---	---

	й освіти. Значення освіти в розвитку людства. Освіта в Новий час. Виховання. Регіональні особливості розвитку освіти на українських теренах. Мистецтво нового часу. Класицизм і романтизм. Реалізм та імпресіонізм. «Український модерн». Культурні традиції Середньовіччя та Нового часу в сучасному українському мистецтві. Узагальнення. Модель світу XIX ст. Історія України та рідного краю крізь століття. Процес модернізації — досягнення і виклики. Україна на шляху модернізації і націєтворення	інститути сьогодні?». Створення ілюстрованих проєктів «Туристичний маршрут “Перлини Відродження (або бароко, козацького бароко, класицизму, романтизму, українського модерну, реалізму) на теренах України”» (з добірками фото та описами пам’яток). Дослідження «Релігія в епоху модернізації: втрата позицій у суспільстві чи реагування на виклики епохи». Проект «Профіль вченого в соціальних мережах» (створення дописів від імені вченого / вченої, що розкривають характер наукової та громадської діяльності). Графічний порівняльний проєкт «Українська національна культура: діалог європейського й національного впливів» (визначення впливів на розвиток культури та самобутніх рис),
--	---	---

		«Сучасне українське мистецтво: діалог з історією». Мінідослідження «Становлення принципів толерантності, релігійної терпимості у Новому часі»
--	--	---

11 клас

Структура курсу
I. ВСТУП. ПЕРЕДДЕНЬ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
II. ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА. КРИЗА МОДЕРНІЗАЦІЇ
III. СОЦІАЛЬНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ РЕВОЛЮЦІЇ В ЄВРОПІ. РОЗПАД ІМПЕРІЙ
IV. ПОВОЄННИЙ СВІТ. ПОШУК ШЛЯХІВ ПРОДОВЖЕННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ
V. ТОТАЛІТАРНІ РЕЖИМИ. УКРАЇНА І СВІТ У ДОБУ «ВЕЛИКОЇ ДЕПРЕСІЇ»
VI. УКРАЇНА І СВІТ НАПЕРЕДОДНІ ТА НА ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
VII. ПРОДОВЖЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ, ЇЇ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЗНАЧЕННЯ

Очікувані результати навчання	Зміст навчально-пізнавальної діяльності	Види навчальної діяльності
I. ВСТУП. ПЕРЕДДЕНЬ СВІТОВОЇ ВІЙНИ		
- Учень / учениця пояснює особливості сприйняття і перебігу часу в різні історичні періоди [12 ПО 1.1.1-1] - виокремлює етапи історичних процесів на основі усталених критеріїв [12 ПО 1.3.1-1] - визначає тривалість (хронологічні межі) історичних явищ і процесів [12 ПО 1.1.2-1] - виявляє зміни в розташуванні просторово-історичних об'єктів, зміни територій розселення етнічних спільнот, кордонів, державних утворень [12 ПО 2.1.1-2] - характеризує геополітичне становище в минулому і тепер на теренах України та її історичного оточення [12 ПО 2.1.1-3] - виявляє відмінності інтерпретацій в історичних джерелах відповідно до їх місця, часу та обставин походження, авторства і мети створення [12 ПО 3.1.1-1] - досліджує збіги й розбіжності між даними різних джерел і позиціями авторів [12 ПО 3.2.2-1] - виявляє чинники, які впливають на інтерпретацію історичної та суспільної інформації [12 ПО 3.3.2-1] - аналізує аргументацію та пояснює критерії її оцінювання [12 ПО 4.2.2-1] - доцільно застосовує поняттєвий апарат історії та соціальних наук: «військово-	Модернізація та формування модерних націй. Українська модерна нація. Криза модернізації початку XX ст. Світова війна як наслідок модернізації, її вплив на Україну. Система «озброєного миру». Військово-політичні блоки. Геополітика. Зіткнення геополітичних інтересів. «Балканський вузол». Україна в уявленнях громадськості та геополітиці Центральних держав і Антанти. «Українське питання» в конфлікті імперій. Маніпуляції і пропаганда у підготовці війни. Український національний рух напередодні війни. Повсякдення: між	Вправа кластер-зіставлення «Ознаки модерної нації (порівняння європейських та української)». Робота із джерелами історичної інформації (статистичні дані, історичні документи, візуальні джерела, історичні карти) на виявлення ознак назрівання світової війни, місця України в планах воюючих сторін. Навчальна гра-симуляція «Політичний клуб» (дискусія провідних політичних сил / діячів щодо ролі й місця України, бачення ролі українців у війні).

політичний блок», «геополітика», «імперіалізм», «система “озброєного миру”» [12 ГЮ 4.3.1-1] характеризує вплив технологій на життя людини та суспільства в минулому і тепер [12 ГЮ 6.3.1-5]	традиційним та модерним суспільством	Фотопрезентація «Мить у світлинах» (порівняння українського міста і села), створення коміксу «Один день із життя...» (за даними про спосіб життя представників соціальних груп українського суспільства на початку ХХ ст.)
II. ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА. КРИЗА МОДЕРНІЗАЦІЇ		
- Учень / учениця виявляє зв'язки між минулим і сучасністю (історичне значення факту), взаємовпливи історичних явищ і процесів, висловлює думку щодо ролі історичних осіб: Михайло Галущинський, Григорій Коссак [12 ГЮ 1.2.1-1] - встановлює вплив особистості на історію [12 ГЮ 1.2.1-3] - оцінює історичні зміни [12 ГЮ 1.3.2-2] - характеризує геополітичне становище в минулому і тепер на теренах України та її історичного оточення [12 ГЮ 2.1.1-3] - обґрунтовує необхідність дотримання прав людини в громадському просторі, розпізнає їх порушення і дискримінацію [12 ГЮ 2.3.2-2] - виявляє відмінності інтерпретацій в історичних джерелах відповідно до їх місця, часу та обставин походження, авторства і мети створення [12 ГЮ 3.1.1-1] - оцінює відмінності в джерелах різного походження [12 ГЮ 3.1.1-2] - виявляє чинники, які впливають на інтерпретацію історичної та суспільної інформації [12 ГЮ 3.3.2-1] - систематизує соціальну й історичну інформацію (за самостійно обраними критеріями) в таблиці, діаграми, графіки тощо [12 ГЮ 4.1.1-1]	Причини, привід і початок Першої світової війни. Політичні програми та орієнтації українців на початку війни. Головна Українська Рада (ГУР). Союз визволення України (СВУ). Українці в арміях воюючих сторін. Легіон Українських січових стрільців (УСС, усуси). Галицькі «москвофіли». Український рух в Російській імперії і війна. Воснна кампанія 1914 року. Російська окупація Галичини і Буковини. Бойовий шлях легіону УСС. «Диво на Марні». Воснні кампанії 1915–1916 років. Вступ у війну Італії та Румунії. Західний фронт у 1915–1916 рр. «Луцький прорив»: факти і міфи. Війна на морі. Повсякдення на фронті і в тилу. Сприйняття війни у свідомості людей. Матеріальний вимір війни. Людина на фронті: від патріотизму до дезертирства. Політичний	Складання карти пам'яті «Перша світова війна». Дискусія «Чи можна було уникнути Першої світової війни?». Складання синхронізованої таблиці «Головні театри воєнних дій» (за фронтами, зокрема на теренах України). Робота з історичними картами «Події Першої світової війни на теренах України». Тематичні дослідницькі проекти: «Бойовий шлях Легіону Українських січових стрільців»; «Волонтерство в умовах Великої війни»; «Війна та емансипація жінок»; «Сторінка діяча / діячки часів

• зіставляє події, явища і процеси української та світової історії, визначає їх взаємовпливи [12 ГЮ 4.1.3-2] • доцільно застосовує поняттєвий апарат історії та соціальних наук: «військова стратегія», «військове генерал-губернаторство», «волонтерство», «контрибуція», «мова ворожнечі», «національне військово формування», «окупаційний режим», «позиційна / окопна війна», «пропаганда», «репарація», «світова війна» [12 ГЮ 4.3.1-1] • моделює соціальні ситуації з погляду дотримання прав людини і вимог законодавства [12 ГЮ 5.2.2-1] • досліджує ситуації в місцевій громаді (у закладі освіти тощо), виокремлює явища чи процеси, які потребують змін [12 ГЮ 6.2.1-1] • висловлює аргументовану думку щодо різних аспектів громадсько-політичного життя в Україні та світі [12 ГЮ 6.3.1-3]	вимір війни: влада і суспільство. Національне питання під час війни. Політика імперій на українських землях під час війни. Військова пропаганда, роль медіа та «мова ворожнечі». Жінка і війна. Гендерні ролі під час війни та їх зміни. Вплив війни на інститут сім'ї та соціалізацію молоді. Волонтерство. Пандемії та їх вплив на суспільство. Заключний етап війни та її підсумки. Вступ у війну США. «14 пунктів» В. Вільсона. Воєнні кампанії 1917–1918 рр. Вихід з війни Росії. Комп'єнське перемир'я. Наслідки війни для світу й України: політичний, матеріальний, соціальний і духовний виміри. «Війна, що поклала кінець усім війнам»: нездійсненність суспільних сподівань. Узагальнення	Першої світової війни в соціальних мережах»; «Уявний щоденник людини часів війни (від імені представників різних груп)». Мінідослідження: «Еволюція української національної ідеї в умовах Першої світової війни»; «Вплив Першої світової війни на становище українців (політичний і соціально-економічний аспекти)»; «Пропаганда та мова ворожнечі в умовах війни (за історичними джерелами)». Історичний кінозал «Людина в умовах війни» (за переглядом фрагментів фільму «На Західному фронті без змін»). Складання мапи знань «Світ у перший день після війни» (дослідження наслідків війни для світу та України). Дискусія «Волонтерство в умовах війни: право чи обов'язок?»
---	---	---

ІІІ. СОЦІАЛЬНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ РЕВОЛЮЦІЇ В ЄВРОПІ. РОЗПАД ІМПЕРІЙ

● Учень / учениця пояснює особливості сприйняття і перебігу часу в різні історичні періоди [12 ПО 1.1.1-1] ● виявляє зв'язки між минулим і сучасністю (історичне значення факту), взаємовпливи історичних явищ та процесів, висловлює думку щодо ролі історичних осіб: Михайло Грушевський, Симон Петлюра, Володимир Винниченко, Павло Скоропадський, Номан Челебіджихан [12 ПО 1.2.1-1] ● встановлює вплив особистості на історію [12 ПО 1.2.1-2] ● виокремлює етапи історичних процесів на основі ustalених критеріїв [12 ПО 1.3.1-1] ● оцінює історичні зміни [12 ПО 1.3.2-2] ● характеризує геополітичне становище в минулому і тепер на теренах України та її історичного оточення [12 ПО 2.1.1-3] ● визначає природні й соціальні фактори, що сприяли формуванню історико-географічних, економічних та етнічних регіонів, кордонів держав, встановленню торговельних відносин і міжетнічної взаємодії, розгортанню процесів глобалізації [12 ПО 2.2.1-1] ● виявляє відмінності інтерпретацій в історичних джерелах відповідно до їх місця, часу та обставин походження, авторства і мети створення [12 ПО 3.1.1-1] ● досліджує збіги й розбіжності між даними різних джерел і позиціями авторів [12 ПО 3.2.2-1] ● оцінює джерела відповідно до заданих критеріїв для встановлення їх автентичності [12 ПО 3.3.1-1] ● виявляє чинники, які впливають на інтерпретацію історичної та суспільної інформації [12 ПО 3.3.2-1] ● порівнює історичні факти та артефакти за запропонованими критеріями [12 ПО 4.1.2-1] ● обґрунтовує власні судження, висновки, оцінки [12 ПО 4.2.2-2]	Революції у світовій історії. Криза Російської імперії та її розпад. Причини революції в Російській імперії. Падіння монархії. Тимчасовий уряд: склад і політика. Демократія: переваги й недоліки. Жовтневий переворот. Розпад Російської імперії. Національне державотворення народів колишньої імперії. Громадянська війна на землях колишньої Російської імперії. Українська революція: від автономії до незалежності. Специфіка Української революції: характер та рушійні сили. Українська Центральна Рада (УЦР). Всеукраїнський національний конгрес. Генеральний Секретаріат. Універсали УЦР. Українські політичні партії. Формування української армії: здобутки і прорахунки. Українська Народна Республіка (УНР). Політика більшовиків щодо України. Перша російсько-українська війна. Берестейський мирний договір: умови та наслідки. Конституція УНР. Кримськотатарський національний рух. Н. Челебіджихан. Боротьба за українську державність: національний і соціальний виміри.	Моделювання хроніки подій революції та аналіз причинно-наслідкових зв'язків між її етапами. Порівняльна таблиця «Українське питання в програмах політичних сил революції 1917–1921 рр.». Дослідження «Еволюція української державницької думки (за текстами Універсалів УЦР та конституційних актів доби Гетьманату, Директорії ЗУНР». Складання мапи знань «Українське питання в зовнішній політиці сусідів і провідних держав». Робота з історичними картами: відстеження подій періоду Української революції. Дискусія «Українська революція: здобутки, виклики, прорахунки». Навчальна гра-симуляція «Дискусія “Україна у планах різних політичних рухів та партій”» (порівняння програм
---	--	---

- доцільно застосовує поняттєвий апарат історії та соціальних наук: «державний терор», «інтервенція», «комунізм», «націонал-комунізм», «національна революція», «національно-територіальна автономія», «отаманщина», «політична нація», «продовольча розкладка», «реквізиція», «самостійники», «ультиматум», «федералісти» [12 ГЮ 4.3.1-1] - оцінює вплив належності до різних спільнот на власні погляди, цінності, громадянську позицію і поведінку [12 ГЮ 5.1.1-1] - аргументує власну належність і належність інших осіб до української нації [12 ГЮ 5.1.1-2] - моделює способи дій, спрямованих на утвердження демократії в Україні, захист національних інтересів та суспільно-державних (національних) цінностей України, державної незалежності і територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу [12 ГЮ 5.1.1-3] - пояснює суть політико-правового зв'язку громадянина з Україною, українським народом та громадянським суспільством [12 ГЮ 5.2.3-1] - характеризує способи впливу громадян на політику [12 ГЮ 6.1.1-2] - описує виборчий процес і пов'язані з ним ризики [12 ГЮ 6.1.2-1] - обґрунтовує необхідність захисту суверенітету, незалежності й територіальної цілісності України та збройної відсічі агресії [12 ГЮ 6.3.1-1] - висловлює аргументовану думку щодо важливості для України власних державних символів, державної мови, суспільно-державних (національних) цінностей [12 ГЮ 6.3.1-2]	Українська Держава: внутрішня і зовнішня політика. Антигетьманська опозиція. Суверенні форми української державності: Директорія та відновлення УНР; проголошення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). Польсько-українська війна. Акт Злуки УНР і ЗУНР. «Чортківська офензива». «Трикутник смерті». Друга російсько-українська війна та окупація УНР більшовиками і білогвардійцями. «Отаманщина». Варшавська угода 1920 р.: здобутки і прорахунки. Українська Соціалістична Советська Республіка (УССР). Політика «воєнного комунізму». Советсько-польська війна. Ризький договір 1921 р. Причини поразки Української революції: історичні уроки. Сутність української советської державності. Українська державність та питання національних меншин. Міжнаціональні відносини на теренах України. Національне питання в УНР. Творення української політичної нації за участі представників інших етносів. Закон УНР «Про національно-персональну автономію». Проблема толерантності у міжнаціональних	українських партій, більшовиків, анархістів Нестора Махна). Дослідження «Антиукраїнські маніпуляції в більшовицькій пропаганді», «Гібридна війна більшовиків проти України». Створення інтерактивної карти «Героїчна боротьба за українську державність» (позначення локацій з історичними довідками та фотодокументами) Диспут «Вплив мультикультурності України на перебіг подій Української революції»; «Внутрішні і зовнішні чинники поразки Української революції»: «Українська революція — важливий етап формування модерної української нації» (учні досліджують формування модерної української нації в революційну добу, обґрунтовуючи її інклюзивний характер). Навчальні ігри-симуляції: робота державних установ щодо прийняття
---	---	--

	відносінах; антисемейські погроми. Національна політика Гетьманату та Директорії. Національне питання в ЗУНР. Револуції в Центральній Європі та утворення національних держав. Крах монархічних режимів у Центральних державах та розпад імперій. Листопадова революція 1918 р. в Німеччині. Чеський національний рух та утворення Чехо-Словаччини. Вибори. Принципи виборчого права. Боротьба країн Балтії за незалежність та її результати. Боротьба поляків за відновлення Польської держави. Револуція в Угорщині. Проблеми Угорської держави. Утворення Королівства Сербів, Хорватів і Словенців (КСХС): тяглість історичних конфліктів. Узагальнення. Національні революції: здобутки, проблеми, значення. Держава і громадянське суспільство	рішень під час Української революції. Порівняльний аналіз форм правління / політичних режимів часів Української революції з огляду на перспективи розвитку для України. Аналіз становища національних меншин, національних рухів на теренах України за доби революції. Дослідницький проект «Антисемейські погроми часів Української революції: міфи, фейки і спростування». Складання порівняльної таблиці «Револуційна боротьба і створення незалежних держав після Першої світової війни: успішні проекти, причини невдач та успіхів». Творча майстерня «Проект пам'ятної поштової марки на честь історичного діяча / діячки» (постаті доби Української революції, на вибір учнівства). Узагальнювальна бесіда «Доба революцій у Європі
--	---	---

		— крок на шляху розвитку громадянського суспільства», «Уроки революційної боротьби для сьогодення»
IV. ПОВОЄННИЙ СВІТ. ПОШУК ШЛЯХІВ ПРОДОВЖЕННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ		
- Учень / учениця пояснює особливості сприйняття і перебігу часу в різні історичні періоди [12 ПО 1.1.1-1] - визначає тривалість (хронологічні межі) історичних явищ і процесів [12 ПО 1.1.2-1] - виявляє зв'язки між минулим і сучасністю (історичне значення факту), взаємовпливи історичних явищ і процесів, висловлює думку щодо ролі історичних осіб: Дмитро Донцов, В'ячеслав Липинський, Томаш Масарик, Микола Хвильовий, Євген Коновалець - характеризує геополітичне становище в минулому і тепер на теренах України та її історичного оточення [12 ПО 2.1.1-3] - досліджує екологічні, економічні та демографічні проблеми, пропонує заходи щодо їхнього розв'язання [12 ПО 2.2.1-2] - визначає тенденції розвитку соціально-історичного простору під впливом природних факторів і діяльності людини [12 ПО 2.2.1-3] - обґрунтовує необхідність дотримання прав людини в громадському просторі, розпізнає їх порушення і дискримінацію [12 ПО 2.3.2-2] - виявляє відмінності інтерпретацій в історичних джерелах відповідно до їх місця, часу та обставин походження, авторства і мети створення [12 ПО 3.1.1-1] - формулює питання щодо походження і змісту джерела інформації [2 ПО 3.2.1-1] - оцінює джерела відповідно до заданих критеріїв для встановлення їх автентичності [12 ПО 3.3.1-1] - виявляє чинники, які впливають на інтерпретацію історичної та суспільної інформації [12 ПО 3.3.2-1] - доцільно застосовує поняттєвий апарат історії та соціальних наук: «антисемітизм»,	Спроби створення системи міжнародної безпеки. Версальсько-Вашингтонська система та її протиріччя. Паризька мирна конференція: цілі учасників; засоби їх реалізації; проблеми, закладені на майбутнє. Система мирних договорів з переможеними. Встановлення нових кордонів у Старому світі. «Українське питання» в Європі. Американська «політика ізоляціонізму». Ліга Націй. Розвиток ідеї прав людини у воєнному та післявоєнному контекстах. Женевські конвенції. Вашингтонська конференція та її рішення. Протиріччя Версальсько-Вашингтонської системи та спроби їх усунення. Спроби формування системи колективної безпеки. Причини Другої світової війни. Утворення ССРСР та статус УСРСР у його складі. Юридичний статус радянської України в 1919–1922 рр. Утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР). СРСР — держава імперського типу. Територія і статус УСРСР у	Вивчення та зіставлення історичних наративів, свідчень, статистики, офіційних документів та історичних досліджень для формування аргументованої позиції і перевірки тверджень. Вправа «Історичні терези»: складання таблиці досягнень і суперечностей Версальсько-Вашингтонської системи (на основі аналізу навчальних текстів). Написання тексту історичного подкасту «Версальсько-Вашингтонська система як причина Другої світової війни». Джерелознавчий практикум «Загрози світопорядку в міжвоєнні часи очима карикатуристів». Підготовка тематичного кейсу «Прояви нехтування

«коренізація (українізація)», «націонал-соціалізм» («нацизм»), «нова економічна політика (НЕП)», «осадництво», «політична еміграція», «продподаток», «русинство», «санація», «система колективної безпеки», «фашизм» [12 ГЮ 4.3.1-1] - оцінює історичну постать, сучасника, окрему соціальну групу, народ як суб'єктів історичного процесу [12 ГЮ 4.3.2-1] - пояснює взаємодію політичних, економічних, соціальних і культурних чинників у розвитку суспільства [12 ГЮ 4.3.2-3] - визначає відповідальність за свої дії [12 ГЮ 5.1.2-1] - пояснює способи реалізації та механізми захисту власних прав у демократичний і законний спосіб [12 ГЮ 5.2.1-2] - установлює залежності між розвитком демократії, дотриманням прав людини в державах і добробутом населення [12 ГЮ 6.1.1-3] - оцінює ідеології та діяльність політичних партій, суспільних рухів, організацій і їхню роль у розвитку демократичного суспільства [12 ГЮ 6.1.2-2] - пропонує ефективні способи розв'язання виявлених проблем місцевих громад (закладу освіти) [12 ГЮ 6.2.1-2]	складі Советського Союзу. Українська політична та культурна еміграція. Країни Західної Європи та Америки після Першої світової війни. Зростання ролі США у світі. «Епоха проспериті» у США. Економіка Великої Британії та Франції: структурні зміни. Криза демократичних цінностей після Першої світової війни та за умов світової економічної кризи. Німеччина у період Веймарської республіки. Політичні ідеології у XX ст. Ідейні засади та соціальна база лібералізму і консерватизму. Поширення політичного радикалізму, ксенофобії, антисемітизму, популістських настроїв у світі. Тоталітаризм: передумови виникнення та утвердження, основні ознаки. Ідейні засади та соціальна база соціалізму і комунізму. Ідейні засади і соціальна база фашизму й націонал-соціалізму. Прихід до влади фашистів в Італії. Зародження нацизму в Німеччині, нацистська «расова теорія». Історичні уроки утвердження тоталітарних режимів у Європі в першій половині XX ст. Держави Центрально-Східної Європи в 1920-ті рр. Загальна характеристика новоутворених держав. Польща:	правами людини в часи Великої війни та формування міжнародних норм захисту прав». Робота з історичною картою з дослідження адміністративно-територіальних змін на українських землях у міжвоєнний період. Вправа «Історичний аргумент»: добір фактів на підтвердження тези про імперський характер СССР та колоніальну залежність УСРР від нього. Дослідницькі проекти «Роль української політичної еміграції в збереженні державотворчих традицій України», «Українська еміграція на карті світу» (віртуальна екскурсія). Складання порівняльної таблиці особливостей розвитку провідних держав у міжвоєнний період. Створення порівняльної таблиці: «Політичні ідеології міжвоєнної Європи та їх вплив на розвиток світу».
---	---	--

	від демократії до авторитаризму. Становище українців у Польщі. Український суспільно-політичний рух. Чехо-Словаччина: спроба демократичної альтернативи. Закарпатська Україна. Румунія — держава монархічного авторитаризму. Українці в Румунії. Австрія та Угорщина — постімперські держави. Болгарія та КСХС: ідеї південнослов'янської єдності. Українська ССР у 1920-ті рр. Політико-економічна криза більшовицького режиму в 1920–1921 рр. Голод 1921–1923 рр. «Нова економічна політика» (НЕП) більшовиків. Наслідки запровадження НЕПу. «Коренізація»: передумови та зміст політики більшовицького режиму в 1920 — на початку 1930-х рр. Більшовицька «політика національно-культурного будівництва національних меншин»; національні райони. «Українізація»: зміст і наслідки. Націонал-комунізм в Україні. Розвиток освіти, науки та мистецтва в УССР. Утворення Автономної Молдавської Соціалістичної Республіки (АМССР) у складі УССР. Українська автокефальна православна церква (УАПЦ).	Навчальна гра-симуляція «Передвиборча кампанія в Німеччині в умовах економічної кризи» (дослідження причини зростання популярності тоталітарної ідеології). Дебати «Чому тоталітарні ідеології змогли стати політичною практикою?» (визначення спільного в причинах перемоги прихильників тоталітарних ідеологій). Навчальний проєкт «Ілюстрована лінія часу антиєврейської політики в Німеччині», «Права людини в умовах тоталітаризму». Робота з картою «Нові кордони в Центрально-Східній Європі». Ділова гра «Підготовка програми українського політичного руху / партії в Польщі / Чехо-Словаччині / Румунії» (на основі порівняльного аналізу становища українських земель у складі держав). Дослідницький проєкт «НЕП на теренах
--	--	---

	Соціальні зміни та культурне життя в Європі. Повернення Європи до мирного життя. Технічний прогрес. Зміни у побуті. Повсякдення і життєвий рівень населення в ССРСР та УССРС. Суспільна роль інтелігенції. Нова соціальна роль жінки в суспільстві. Масова культура. Модернізм. Світоглядні зміни. Формування цінностей в умовах суспільних змін. Насильство у суспільній свідомості	УСРР: усвідомлення помилок чи стратегічний крок?» (аналіз більшовицької політики в Україні за історичними документами). Дослідницький проєкт-інфографіка «Світло і тіні політики коренізації» (аналіз суперечностей політики коренізації). Фотовиставка «Життя людини в міжвоєнний період» (добір та презентація фотодокументів як свідчень про повсякдення та життєвий рівень населення розвинених країн, жителів українських земель під владою різних держав). Віртуальна екскурсія «Модернізм — рефлексія на епоху». Творчий проєкт «Сторінка зі щоденника видатного діяча / діячки» (написання творчої роботи у формі самоаналізу діяльності), «Проект пам'ятника діячу / діячці» (з відображенням ролі в історії), «Образи видатних діячів / діячок в історичній пам'яті».
--	--	--

		Складання пам'ятки «Як запобігти / вирішити проблему дискримінації у спільноті?». Дискусія «Чи можна було запобігти дискримінаційній політиці в тоталітарних державах?»; «Права людини як ціна досягнення політичних цілей»
V. ТОТАЛІТАРНІ РЕЖИМИ. УКРАЇНА І СВІТ У ДОБУ «ВЕЛИКОЇ ДЕПРЕСІЇ»		
- Учень / учениця характеризує вплив історичних процесів на людину і спільноти [12 ГЮ 1.2.1-3] - виявляє тенденції розвитку суспільства, характерні для певної епохи / певного періоду [12 ГЮ 1.3.2-1] - оцінює історичні зміни [12 ГЮ 1.3.2-2] - характеризує геополітичне становище в минулому і тепер на теренах України та її історичного оточення [12 ГЮ 2.1.1-3] - досліджує екологічні, економічні та демографічні проблеми, пропонує заходи щодо їх розв'язання [12 ГЮ 2.2.1-2] - визначає тенденції розвитку соціально-історичного простору під впливом природних факторів і діяльності людини [12 ГЮ 2.2.1-3] - обстоює думку щодо необхідності облаштування громадського простору свого міста / селища / села та протидії порушенням правил поведінки в громадських місцях [12 ГЮ 2.3.2-1] - виявляє відмінності інтерпретацій в історичних джерелах відповідно до їх місця, часу та обставин походження, авторства і мети створення [12 ГЮ 3.1.1-1] - оцінює відмінності в джерелах різного походження [12 ГЮ 3.1.1-2]	«Велика депресія» у світі: причини, перебіг, регіональні особливості, наслідки. Економічні кризи та їхній вплив на добробут. Безробіття, масові звільнення, нові форми зайнятості, ринок праці. «Новий курс» Ф. Рузвельта, його складові та наслідки. Кейнсіанство. Європа: політика економії та протекціонізму. Фашизм, нацизм, комунізм — «альтернативи» суспільного розвитку. Авторитарні та тоталітарні режими в Європі. Загроза авторитаризму. Фашистська диктатура в Італії. Прихід нацистів до влади в Німеччині. Нацистський режим у Німеччині. Встановлення державного контролю над суспільством. Ідеологія та пропаганда. Антисемітизм як державна політика. Дискримінація.	Учні / учениці: — зіставляють свідчення, статистику, офіційні документи та історичні дослідження для перевірки історичних тверджень; — аналізують документи, свідчення, публіцистику й відео, щоб сформувати власну аргументовану оцінку події; — порівнюють приклади демократичних і тоталітарних режимів міжвоєнної Європи, визначаючи чинники їх стійкості чи краху. Рольова гра: «Обираємо шлях: демократія чи авторитаризм у кризовий період».

• виявляє та оцінює інформаційні маніпуляції і пропаганду, ідентифікує упереджені погляди та припущення у джерелах інформації [12 ГІО 3.2.2-2] • виявляє чинники, які впливають на інтерпретацію історичної та суспільної інформації [12 ГІО 3.3.2-1] • верифікує судження з використанням кількох джерел інформації [12 ГІО 4.2.1-1] • добирає та оцінює різноманітну інформацію щодо важливих суспільних питань [12 ГІО 4.2.1-2] • доцільно застосовує поняттєвий апарат історії та соціальних наук: «Велика депресія», «гандизм», «геноцид», «Голодомор», «Головне управління таборів (ГУТаб / ГУЛаг)», «ідеологізація», «інтегральний націоналізм», «закон про п'ять колосків», «новий курс», «пацифікація», «п'ятирічка», «репресії», «розкуркулення», «розстріляне відродження», «паспортна система», «соціалістичний реалізм», «суцільна колективізація», «тоталітаризм», «фашизм», «форсована індустріалізація», «чорна дошка» [12 ГІО 4.3.1-1] • виявляє у пропонованих для дослідження ситуаціях випадки порушення права на повагу до людської гідності і пропонує способи його захисту [12 ГІО 5.1.3-1] • доводить та ілюструє прикладами цінність інклюзії різних груп і різноманітності в суспільстві [12 ГІО 5.3.1-1] • пояснює механізм демократії в Україні та Європі [12 ГІО 6.1.1-1] • розпізнає виклики сучасних демократій [12 ГІО 6.1.1-4]	Радикалізація політичного життя у 1930-ті рр. Народні фронти у Франції та Іспанії. Громадянська війна в Іспанії. Авторитарні політичні режими у країнах Центрально-Східної Європи. Українці в умовах авторитарних режимів Європи. Авторитарна Польща та український інтегральний націоналізм. Режим «санації». Особливості авторитарного режиму в Польщі. Польська державна влада та українське суспільство. Українська греко-католицька церква (УГКЦ). Українські політичні та громадські організації. Радикалізація суспільних настроїв. Ідеологія українського інтегрального націоналізму. Організація українських націоналістів (ОУН): генеза, утворення, діяльність наприкінці 1920-х – у 1930-ті рр. Тоталітарний режим в СРСР та комуністичний варіант модернізації. Злам НЕПу та перехід до директивної економіки. Сталінська «революція згори» та формування тоталітарного режиму в СРСР. Форсована індустріалізація. Суцільна колективізація сільського господарства. Опір селянства колективізації. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид українського народу. Позиція світової спільноти щодо	Порівняльний аналіз за мініпроектами-дослідженнями «Велика депресія: державницькі стратегії виходу з кризи» (на прикладі США та Німеччини, або США та СРСР). Дискусія «Людина в системі антикризових заходів у демократичних і тоталітарних державах». Мінідослідження: «Громадянська війна в Іспанії — індикатор рішучості дій демократій і тоталітарних режимів напередодні Другої світової війни»; «Народні фронти в Іспанії та Франції: здобутки і прорахунки». Складання структурно-логічної схеми «Український рух у міжвоєнній Польщі: причини, прояви, політичні орієнтири, методи діяльності». Вправа «Історичне інтерв'ю» з представником однієї зі соціальних груп українського суспільства в Польщі про становище українців (підготовка питань і відповідей). Творчі проекти: ілюстрована таймлінія «Історія ОУН», історичний
---	---	---

	Голодомору. Національно-демографічні зміни. Прояви національної свідомості, антиімперські настрої в Україні. Масові репресії. Советська конституція 1936 р. «Великий терор». «Розстріляне відродження». Голодомор, советська диктатура в історичній пам'яті і в суспільній свідомості українського народу. Людина в умовах тоталітаризму: приклад України. Суспільство советської України. Село і місто в умовах тоталітаризму. Компартійно-советська номенклатура. Жінки і молодь. Українська інтелігенція. Світогляд «советської людини» та способи його формування. Вплив тоталітаризму на формування особистості та громадянської позиції. Соціально-економічний розвиток і міжнародні відносини в Азії, Африці, Латинській Америці. Японія та Китай у 1920–1930-ті рр. Японська експансія на Далекому Сході. Антиколоніальний рух в Індії. Туреччина: азійський варіант модернізації. Реформи в Ірані. Близький Схід і Північна Африка. Зародження «близькосхідної проблеми». Латинська Америка: між демократією та авторитаризмом.	календар «Історія ОУН в особах». Складання мапи пам'яті «Злочини сталінізму в Україні» (за матеріалами навчальних текстів, історичних джерел). Вправа «Факт чи фейк» (дослідження міфів і фейків советської пропаганди про «перемоги комунізму»). Джерелознавчий практикум «Міф найдемократичнішої конституції: декларації та реалії становища людини в СРСР» (аналіз фактів порушень прав людини та знецінення гідності людини в СРСР). Графічний проєкт «Голодомор: шлях до визнання злочину геноциду» (фіксація фактів дослідження і визнання злочину Голодомору). Дослідницькі проєкти: «Пам'ять про Голодомор в Україні та світі»; «Українські Сандармохи» (збір і презентація інформації про практики вшанування пам'яті про жертв Голодомору, місця пам'яті жертв
--	---	--

	Узагальнення. Варіанти і шляхи завершення модернізації суспільства в Україні та на європейському континенті у XX ст.	сталінських репресій); «Інтелігенція в умовах сталінізму: проблема вибору між протестом і цінністю власного життя». Дослідження реакції на Голодомор на Заході за фільмом «Ціна правди». Віртуальна виставка «Пропагандистський ідеал совєтської людини». Робота з навчальними матеріалами та складання структурно-логічної схеми «Історія країни: виклики та шляхи їх подолання» (виявлення проблем у розвитку країн Азії, Африки і Латинської Америки та заходів / дій, що здійснювалися для їх подолання). Порівняння модернізаційних стратегій Туреччини, Ірану. Візуальний проєкт «Лідер на тлі епохи» (дослідження та порівняння діяльності М. Ганді, М. Ататюрка). Дискусія «Чи можна було уникнути масових репресій в СРСР?»,
--	--	--

		«Як у сучасному світі протистояти антидемократичним загрозам?»
VI. УКРАЇНА І СВІТ НАПЕРЕДОДНІ ТА НА ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ		
- Учень / учениця пояснює особливості сприйняття і перебігу часу в різні історичні періоди [12 ГЮ 1.1.1-1] - виявляє зв'язки між минулим і сучасністю (історичне значення факту), взаємовпливи історичних явищ та процесів, висловлює думку щодо ролі історичних осіб: Дмитро Левицький, Августин Волошин, Шарль де Голль, Андрій Мельник, Невілл Чемберлен [12 ГЮ 1.2.1-1] - виокремлює етапи історичних процесів на основі усталених критеріїв [12 ГЮ 1.3.1-1] - оцінює історичні зміни [12 ГЮ 1.3.2-2] - виявляє зміни в розташуванні просторово-історичних об'єктів, зміни територій розселення етнічних спільнот, кордонів державних утворень [12 ГЮ 2.1.1-2] - характеризує геополітичне становище в минулому і тепер на теренах України та її історичного оточення [12 ГЮ 2.1.1-3] - виявляє відмінності інтерпретацій в історичних джерелах відповідно до їх місця, часу та обставин походження, авторства і мети створення [12 ГЮ 3.1.1-1] - формулює питання щодо походження і змісту джерела інформації [12 ГЮ 3.2.1-1] - досліджує збіги й розбіжності між даними різних джерел і позиціями авторів [12 ГЮ 3.2.2-1] - виявляє та оцінює інформаційні маніпуляції і пропаганду, ідентифікує упереджені погляди та припущення у джерелах інформації [12 ГЮ 3.2.2-2] - оцінює історичні процеси на основі їх передумов, перебігу і результатів [12 ГЮ 4.1.3-1] - доцільно застосовує поняттєвий апарат історії та соціальних наук: «анексія», «аншлюс», «дивна війна»,	Зовнішньополітичні пріоритети провідних держав світу у другій половині 1930-х рр. Основні напрями зовнішньої політики США, Великої Британії, Франції. Зовнішньополітичні пріоритети Німеччини. Претензії Італії. Зовнішньополітична доктрина СРСР. Зовнішня політика Польщі. «Українське питання» у зовнішній політиці інших країн. Утворення вогнищ війни в Європі, в Африці та на Далекому Сході. Агресія Японії на Далекому Сході. Підготовка Німеччини та Італії до війни. Вісь «Берлін — Рим — Токіо». Агресія Італії в Африці. Порухення умов Версальського договору. Діяльність Ліги Націй, її історичні уроки для сьогодення. Політика «умиротворення» та її наслідки. Карпатська Україна. Концепції «колективна безпека» та «умиротворення агресора». Аншлюс Австрії. Судетська криза. Мюнхенська угода 1938 р. та розчленування Чехо-	Вправа «Історична перспектива» (визначення напрямів зовнішньої політики держав на основі знань про їх статус у світі, особливості становища після Першої світової війни та тенденції внутрішньої політики, побудова гіпотез щодо місця у воєнно-політичних блоках в умовах назрівання нової війни). Аналітичний проєкт «Світ напередодні Другої світової війни: рішучість агресорів проти нерішучості демократичних лідерів» (складання за історичною картою хронології агресивних дій та згуртування сил агресорів, визначення за джерелами історичної інформації реакції на ці дії сил — гарантів Версальсько-Вашингтонської системи, написання підсумкового есе «Друга світова війна — ціна нерішучості

«колабораціонізм», «мілітаризація», «нейтралітет», «політика умиротворення», «радянська / советизація», «таємна дипломатія» [12 ГІО 4.3.1-1] - узагальнює контрверсійні судження та оцінки минулого, сучасних суспільних процесів для формулювання власних висновків та аргументації [12 ГІО 4.3.2-2] - ідентифікує прояви дискримінації та утисків [12 ГІО 5.3.2-1] - тлумачить основні поняття міжнародного гуманітарного права та його роль у захисті життя і людської гідності [12 ГІО 6.3.2-1] - прогнозує розвиток історичних і суспільних явищ та процесів [12 ГІО 6.3.1-4]	Словаччини. Український рух на Закарпатті. Українське національне об'єднання (УНО). Карпатська Україна. Пакт Молотова-Ріббентропа та початок Другої світової війни. Німецькі територіальні претензії до Польщі та Литви. Територіальні претензії СРСР до Польщі, Румунії, Фінляндії, країн Балтії. Зміни у зовнішній політиці СРСР. Советсько-німецький пакт про ненапад і таємні протоколи до нього. Вторгнення Німеччини і СРСР у Польщу. «Договір про дружбу і кордон» між СРСР і Німеччиною. Советська окупація Західної України, Північної Буковини, Бессарабії та країн Балтії. «Дивна війна». Поразка Франції. «Битва за Англію». Причини «дивної війни». Основні театри воєнних дій у Європі в 1939–1940 рр. Советсько-фінська війна. Воєнна поразка Франції. Колабораціонізм. Німецько-советська співпраця в економічній і військовій сферах. «Битва за Англію». Вторгнення на Балкани. Війна в Африці. Советизація західних областей України. Зміни політичної карти України. Складові політики «советизації» в західних областях України. Економічні та соціальні перетворення, советська	демократій та Ліги Націй». Дискусія «Чи можна умиротворити агресора?» (на прикладі подій Мюнхенської змови). Навчальна гра-симуляція «Конференція лідерів думки» (уявне зібрання представників українських політичних сил, на якому обговорюються перспективи зміни становища українських земель в умовах Другої світової війни). Творчий проєкт «Розробка меморіалу пам'яті бійцям Карпатської Січі». Дискусія «Чи варто засуджувати національних лідерів за пошук підтримки в Гітлера?» (на прикладі А. Волошина). Складання карти пам'яті «Наслідки пакту Молотова-Ріббентропа для світу й України» (відстеження хронології першого етапу Другої світової війни, загарбницьких дій СРСР та політики советизації
--	---	--

	політика «українізації». Влада і західноукраїнське суспільство. Масовий терор як засіб утвердження советського режиму. Українська еміграція — вибір політичної позиції. Розкол ОУН. Український центральний комітет. Узагальнення. Сподівання та політичний вибір українців на початку Другої світової війни	західноукраїнських земель. Дебати «Чи був вересень 1939 р. золотим?» (визначення суперечностей політики советизації, історії викриття злочинів ССРСР на новоприєднаних землях); «Український рух напередодні війни» (дослідження готовності до боротьби, рівня згуртованості та політичних орієнтирів). Дискусія «Колабораціонізм: співпраця з ворогом чи стратегія виживання? Ціна вибору» (дослідження причин, мотивів та проявів колабораціонізму в Європі і на теренах ССРСР)
VII. ПРОДОВЖЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ, ЇЇ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЗНАЧЕННЯ		
- Учень / учениця виявляє зв'язки між минулим і сучасністю (історичне значення факту), взаємовпливи історичних явищ та процесів, висловлює думку щодо ролі історичних осіб: Тарас Боровець (Бульба), Олена Вітер, Олександр Довженко, Дуайт Ейзенгауер, Сидір Ковпак, Іван Кожедуб, Олег Ольжич, Кирило Осьмак, Франклін Делано Рузвельт, Амет-Хан Султан, Вінстон Черчилль, Роман Шухевич [12 ПО 1.2.1-1] - встановлює вплив особистості на історію [12 ПО 1.2.1-2]	Війна в 1941–1942 рр. Німецький план «блискавичної війни». Напад Німеччини на ССРСР. Бойові дії влітку–восени 1941 р. Розгром Південно-Західного фронту. Советські мобілізаційні заходи та проведення евакуації. Битва під Москвою. Спроби контрнаступу советських військ у Криму та під Харковом. Блокада Ленінграда та облога	Робота з історичною картою щодо встановлення перебігу подій Другої світової війни в різні періоди. Складання синхронізованої таблиці ключових подій Другої світової війни (1939–1945 рр.) з фіксацією фактів координації сил

• характеризує вплив історичних процесів на людину і спільноти [12 ГЮ 1.2.1-3] • визначає тривалість (хронологічні межі) історичних явищ і процесів [12 ГЮ 1.1.2-1] • характеризує геополітичне становище в минулому і тепер на теренах України та її історичного оточення [12 ГЮ 2.1.1-3] • визначає природні й соціальні фактори, що сприяли формуванню історико-географічних, економічних та етнічних регіонів, кордонів держав, встановленню торговельних відносин і міжетнічної взаємодії, розгортанню процесів глобалізації [12 ГЮ 2.2.1-1] • обґрунтовує необхідність дотримання прав людини в громадському просторі, розпізнає їх порушення і дискримінацію [12 ГЮ 2.3.2-2] • виявляє відмінності інтерпретацій в історичних джерелах відповідно до їх місця, часу та обставин походження, авторства і мети створення [12 ГЮ 3.1.1-1] • оцінює відмінності в джерелах різного походження [12 ГЮ 3.1.1-2] • формулює питання щодо походження і змісту джерела інформації [12 ГЮ 3.2.1-1] • оцінює джерела відповідно до заданих критеріїв для встановлення їх автентичності [12 ГЮ 3.3.1-1] • виявляє чинники, які впливають на інтерпретацію історичної та суспільної інформації [12 ГЮ 3.3.2-1] • оцінює історичні процеси на основі їх передумов, перебігу і результатів [12 ГЮ 4.1.3-1] • доцільно застосовує поняттєвий апарат історії та соціальних наук: «антигітлерівська коаліція», «бандерівці», «бліцкриг», «воєнний злочин», «Голокост», «депортація», «держави-сателіти», «евакуація», «концентраційний табір», «новий порядок», «окупаційний режим», «остарбайтери», «рух опору», «похідні групи», «Поліська Січ», «табір смерті», «тактика випаленої землі», «чорносовитники» [12 ГЮ 4.3.1-1] • реконструює історичну ситуацію на основі зібраних фактів з урахуванням різних інтерпретацій [12 ГЮ 4.3.1-2]	Севастополя. Тактика «випаленої землі». Британсько-совєтський договір та Атлантична хартія. Ленд-ліз. Перл-Харбор, вступ США у Другу світову війну. Створення антигітлерівської коаліції. Декларація об'єднаних націй. Тегеранська конференція. Бойові дії в Африці. Нацистський окупаційний режим. Нацистський «новий порядок» в окупованій Європі: загальна характеристика. Плани керівництва Німеччини щодо майбутнього українських земель. Зони окупації України та їх особливості. Економічна експлуатація та соціальна політика на окупованих територіях. Становище населення. Стратегії виживання. Особистий вибір під час війни. Проблема колаборації в Європі та Україні. Остарбайтери. Культура і церковне життя під час окупації. Голокост — геноцид євреїв Європи. Передумови Голокосту. Нацистська расова теорія та політика «остаточного вирішення єврейського питання». Форми і методи геноциду. Геноцид щодо ромів. Голокост на окупованій території України. Опір Голокосту. Праведники народів світу. Митрополит А. Шептицький.	антигітлерівської коаліції. Мінідослідження «Політика СССР в умовах оборонних боїв: прорахунки чи свідомі дії злочинної влади?» (дослідження ефективності та впливу на громадян СССР тактики «випаленої землі», евакуаційних заходів, організації контрнаступів в 1941–1942 рр., становища учасників «героїчних оборон» Одеси, Севастополя тощо). Складання мапи знань «Антигітлерівська коаліція: боротьба з агресорами та пошук сценаріїв повоєнного врегулювання». Дослідницькі проекти: «Нацистський окупаційний режим в історичних документах та свідченнях очевидців»; «Злочини соєтського тоталітаризму»; «Міжетнічні конфлікти в роки війни: причини, дослідження, політика пам'яті»; «Місце пам'яті про Волинську трагедію в сучасних польсько-українських відносинах».
---	---	--

● обґрунтовує необхідність захисту прав і гідності людини [12 ГІО 5.2.1-1] ● долучається до створення проєктів рішень, спрямованих на подолання дискримінації [12 ГІО 5.3.2-2] ● оцінює переваги і ризики ідей для вирішення екологічних, економічних, соціальних завдань державного та / або глобального рівня [12 ГІО 6.2.1-3] ● пояснює важливість міжнародної співпраці у відсічі військовій агресії, необхідність обмеження насильства в умовах збройного конфлікту і невідворотності покарання за воєнні злочини [12 ГІО 6.3.2-2]	Злочини советського режиму під час Другої світової війни. Советський вимір ціни людського життя під час війни, «чорносвітники». Катинська трагедія 1940 р. Депортація кримськотатарського народу та інших етносів Криму в 1944 р. Рухи опору: ідеологія, соціальна база, стратегія і тактика. Міжетнічні конфлікти в Європі під час Другої світової війни. Рухи опору в Європі: загальна характеристика. Український визвольний рух на початку війни. Розкол ОУН на ОУН(б) — С. Бандери, та ОУН(м) — А. Мельника. Акт відновлення Української держави. Українська повстанська армія (УПА). III Надзвичайний великий збір ОУН (б): перетворення програмових засад українського руху. Українська головна визвольна рада (УГВР). Советський партизанський рух і комуністичне підпілля. Польський рух опору. Українсько-польський конфлікт, Волинська трагедія 1943 р. Міжетнічні конфлікти на Балканах. Національні травми та історична пам'ять. Бойові дії на фронтах у 1942–1945 рр. Сталінградська битва, битва під Ель-Аламейном, Курська битва: стратегічний злам у ході війни. Советський міф	Проект «Створення віртуальної карти місць пам'яті злочинів Голокосту в Україні» (нанесення на віртуальну карту локацій та історичних довідок про них). Диспут «Очевидці Голокосту та геноциду ромів: проблема вибору позиції» (на основі вивчення історій рятування, рятівників, співучасників злочину, байстендерс — байдужих спостерігачів). Виготовлення тематичного постера «Постаті на тлі епохи» (висвітлення ролі історичних діячів / діячок у подіях Другої світової війни: полководців, політичних лідерів, діячів / діячок руху опору, рятівників євреїв). Порівняльний аналіз цілей та методів боротьби антинацистського руху опору в Європейських країнах та Україні. Складання блок-схем на основі опрацювання історичної інформації «Український визвольний рух
--	--	---

	про «Другий фронт». Капітуляція Італії. Битва за Дніпро. Вигнання німецької армії з території України. Нормандська десантна операція 1944 р. Бойові дії на заключному етапі війни. Ялтинська конференція та її рішення. Битва за Берлін та капітуляція Німеччини. Потсдамська конференція. Атомне бомбардування Японії. Капітуляція Японії. «Ялтинська система» в новітній історії. Наслідки Другої світової війни для України та світу. Роль українців у перемозі над нацизмом і фашизмом у Другій світовій війні. Матеріальні, демографічні, соціальні та світоглядні наслідки війни. Зміни в економічній політиці воюючих держав. Жінки та підлітки на фронті і в тилу. Міграції населення. Зміни у міжнародній системі; формування «двополюсного світу». Створення ООН. Злочини проти людства. Судові процеси над військовими злочинцями. Відновлення в Україні комуністичного режиму. Реконструкція економіки. Депортації та посилення репресій. Література і мистецтво воєнного часу. Роль культури у збереженні національної ідентичності.	в умовах війни: цілі, течії, тактика боротьби»; «Місце України у повоєнному врегулюванні: дослідження рішень конференцій союзників, що впливали на долю України»; «Наслідки Другої світової війни для світу та України». Фотовиставка «Війна очима сучасників» (добір історичних фотографій на визначену тему та представлення фото як історичних джерел). Порівняльний аналіз політики пам'яті щодо Другої світової війни в різних країнах світу. Вправа «Факт чи фейк» (дослідження та спростування поширених на постсовєтському просторі міфів і фейків про події Другої світової війни). Творчий проєкт «Сторінка у щоденнику винахідника ядерної бомби» (проєктування можливих роздумів ученого після ядерного бомбардування Хіросіми й Нагасакі).
--	--	--

	Міфи Другої світової війни у суспільній свідомості. Узагальнення. Світові війни XX ст.: невивчені уроки історії	Порівняльний аналіз ветеранської політики в СРСР та країнах Заходу з погляду досвіду для сучасності
--	--	--

12 клас

Структура курсу
ВСТУП
I. ВІДНОВЛЕННЯ ЄВРОПИ ТА СПРОБИ ПОВОЄННОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ
II. СВІТ У ПОШУКАХ НОВИХ МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ
III. ФОРМУВАННЯ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА
IV. РЕВОЛЮЦІЙНІ ЗМІНИ В ЄВРОПІ. ВІДНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ
V. УКРАЇНА В СУЧАСНОМУ СВІТІ
VI. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО XXI ст.

Очікувані результати навчання	Зміст навчально-пізнавальної діяльності	Види навчальної діяльності
- Учень / учениця виокремлює етапи історичних процесів на основі усталених критеріїв [12 ГЮ 1.3.1-1] - виявляє тенденції розвитку суспільства, характерні для певної (-го) епохи (періоду) [12 ГЮ 1.3.2-1] - досліджує екологічні, економічні та демографічні проблеми, пропонує заходи щодо їх розв'язання [12 ГЮ 2.2.1-2] - виявляє відмінності інтерпретацій в історичних джерелах відповідно до їх місця, часу та обставин походження, авторства і мети створення [12 ГЮ 3.1.1-1] - доцільно застосовує поняттєвий апарат історії та соціальних наук: «злочин проти людства», «права людини» [12 ГЮ 4.3.1-1] - обґрунтовує необхідність захисту прав і гідності людини [12 ГЮ 5.2.1-1] - висловлює аргументовану думку щодо різних аспектів громадсько-політичного життя в Україні та світі [12 ГЮ 6.3.1-3]	Вступ. Спадщина «Великої війни 1914–1945 рр.». «Криваві землі» (за Т. Снайдером). Демографічні та матеріальні втрати. Зміна політичної карти світу. Новий баланс світових сил. Переосмислення цінностей суспільства. Демократія і концепція прав людини. Відповідальність людини. Війна в історичній пам'яті України і світу	Підготовка тексту історичного подкасту «Трансформація політики пам'яті про Другу світову війну в Україні». Тематичний кластер (за повторенням вивченого) «Світоглядні наслідки світових воєн XX ст.»
I. ВІДНОВЛЕННЯ ЄВРОПИ ТА СПРОБИ ПОВОЄННОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ		
Учень / учениця виявляє зв'язки між минулим і сучасністю (історичне значення факту), взаємовпливи історичних явищ та процесів, висловлює думку щодо ролі	Підсумки війни. Денацифікація. Ялтинська та Потсдамська конференції: новий поділ світу. Покарання військових злочинців. Травма	Складання блок-схеми «Повоєнне врегулювання: рішення для України і світу» (аналіз і

історичних осіб: Гаррі Трумен, Рафаель Лемкін, Йосип Сліпий [12 ГЮ 1.2.1-1] • характеризує вплив історичних процесів на людину і спільноти [12 ГЮ 1.2.1-3] • виявляє тенденції розвитку суспільства, характерні для певної (-го) епохи (періоду) [12 ГЮ 1.3.2-1] • оцінює історичні зміни [12 ГЮ 1.3.2-2] • характеризує геополітичне становище в минулому і тепер на теренах України та її історичного оточення [12 ГЮ 2.1.1-3] • визначає природні й соціальні фактори, що сприяли формуванню історико-географічних, економічних та етнічних регіонів, кордонів держав, встановленню торговельних відносин і міжетнічної взаємодії, розгортанню процесів глобалізації [12 ГЮ 2.2.1-1] • визначає тенденції розвитку соціально-історичного простору під впливом природних факторів і діяльності людини [12 ГЮ 2.2.1-3] • оцінює відмінності в джерелах різного походження [12 ГЮ 3.1.1-2] • виявляє та оцінює інформаційні маніпуляції і пропаганду, ідентифікує упереджені погляди та припущення у джерелах інформації [12 ГЮ 3.2.2-2] • оцінює джерела відповідно до заданих критеріїв для встановлення їх автентичності [12 ГЮ 3.3.1-1] • порівнює історичні факти та артефакти за запропонованими критеріями [12 ГЮ 4.1.2-1] • верифікує судження з використанням кількох джерел інформації [12 ГЮ 4.2.1-1] • доцільно застосовує поняттєвий апарат історії та соціальних наук: «відбудова», «двополюсний світ», «депортація», «доктрина», «ждановщина», «залізна завіса», «конфронтація», «космополітизм», «лисенківщина», «міжнародний трибунал», «операція “Вісла”», «операція “Захід”», «репатріація», «соціалістичний табір», «спецпоселення», «холодна війна» [12 ГЮ 4.3.1-1] • виявляє у пропонованих для дослідження ситуаціях випадки порушення права на	колабораціонізму. Міграції та депортації. Організація Об'єднаних Націй (ООН) та міжнародні організації, утворені після Другої світової війни. «Загальна декларація прав людини», «Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього», міжнародні пакти про права людини. Відповідальність держави за дотримання, гарантування та захист прав і свобод людини. Екологічна безпека. Право людини на безпечне довкілля. Зміна системи міжнародних відносин: «холодна війна» та поділ сфер впливу. Експансія СРСР до країн Східної Європи та їх окупація. Встановлення комуністичних режимів, сталінська модель соціалізму в країнах Центрально-Східної Європи. Передумови «холодної війни». Меморандум Дж. Кеннана. Доктрина Г. Трумена. Програма відновлення Європи (План Маршалла). Поділ Німеччини. Репарації. Утворення військово-політичних блоків. Створення та розвиток НАТО. Україна після Другої світової війни. Політика «вдосконалення советської федерації»: мотиви, напрями та результати. Встановлення кордонів України та адміністративно-територіальні зміни. УССР на міжнародній арені. Імперський характер політики керівництва СРСР.	порівняння рішень Ялтинської і Потсдамської конференцій). Мінідослідження: «ООН — робота над помилками Ліги Націй чи нова мильна бульбашка?»; «Дискусії довкола визнання злочину геноциду»; «Проблема дотримання і захисту прав людини у внутрішній політиці держав (на прикладі США та СРСР)»; «Політика щодо військових злочинців: від міжнародних трибуналів до особистих покарань» (підбір історій виявлення і приведення до відповідальності злочинців після трибуналів). Створення просвітницької інфографіки «Утвердження міжнародних стандартів захисту прав людини» (ключові положення міжнародних документів). Графічні проєкти «Холодна війна на лінії часу» (локалізація
---	--	--

повагу до людської гідності і пропонує способи його захисту [12 ГЮ 5.1.3-1] • доводить та ілюструє прикладами цінність інклюзії різних груп і різноманітності в суспільстві [12 ГЮ 5.3.1-1] • пропонує ефективні способи розв’язання виявлених проблем місцевих громад (закладу освіти) [12 ГЮ 6.2.1-2] • прогнозує розвиток історичних і суспільних явищ та процесів [12 ГЮ 6.3.1-4]	Відновлення комуністичного режиму та економічна відбудова. Репресивна політика комуністичної влади. Продовження «совєтизації» західних областей України. Ліквідація УГКЦ. Депортації. Операція «Захід». Український визвольний рух у 1944–1953 рр. Українсько-польські відносини. Операція «Вісла». Відновлення ідеологічного контролю над суспільством. Історична політика: інтерпретація російсько-українських відносин, історична пам’ять українців і поляків. «Ждановщина» та її прояви в Україні. Боротьба з «буржуазним націоналізмом». Цензура, пропаганда, інформаційні маніпуляції. Повоєнне повсякдення в Європі та в Україні. Демографічні зміни в країнах Європи та в Україні. Зміни соціальної та етнічної структури. Відбудова економіки. Умови і рівень життя міського та сільського населення. Радянське село та колгоспи. Голод 1946–1947 рр. Жінки і молодь після війни. Перетворення в культурі та цінностях. Формування громадянської свідомості в післявоєнній Україні	ключових подій та етапів у часі). Дебати «Відлуння “холодної війни” в сучасному світі» (прояви конфронтації між Заходом і Сходом у наш час). Складання блок-схеми за опрацьованим навчальним матеріалом «Відбудова тоталітарного режиму в Україні: політичний та регіональний аспекти» (виявлення напрямів, пріоритетів, стратегій відбудови економіки та зміцнення тоталітаризму). Документознавчий практикум «Вихід України на міжнародну арену: Україна — суб’єкт чи об’єкт міжнародних відносин?»; «Український визвольний рух в історичних документах»; «Злочинні депортаційні акції “Вісла” та “Захід”: порівняльний аналіз»; «Ідеологічна обробка населення в ССРСР як метод
--	--	---

		зміцнення тоталітаризму». Дебати «Людина в повоєнній політиці провідних держав» (аналіз стану політики щодо прав людини і вирішення проблем рівня життя народу в СРСР та західних державах). Проект «Історичне інтерв'ю» (підготовка питань і відповідей для уявного інтерв'ю представника однієї із соціальних груп українського повоєнного суспільства з метою визначення особливостей статусу та рівня життя)
--	--	---

II. СВІТ У ПОШУКАХ НОВИХ МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ

- Учень / учениця пояснює сприйняття і перебіг часу в різні історичні періоди [12 ГЮ 1.1.1-1] - визначає тривалість (хронологічні межі) історичних явищ і процесів [12 ГЮ 1.1.2-1] - виявляє зв'язки між минулим і сучасністю (історичне значення факту), взаємовпливи історичних явищ та процесів, висловлює думку щодо ролі історичних осіб: Джон Кеннеді, Мартін Лютер Кінг, Джавахарлал Неру, Йосип Броз Тіто, Микита Хрущов, Мао Цзедун [12 ГЮ 1.2.1-1] - характеризує вплив історичних процесів на людину і спільноти [12 ГЮ 1.2.1-3] - виявляє тенденції розвитку суспільства, характерні для певної (-го) епохи (періоду) [12 ГЮ 1.3.2-1]	«Холодна війна». Гонка озброєнь. Локальні війни та міжнародні військово-політичні кризи. Маккартизм у США. Ідеологічні кампанії в СРСР та підготовка до нової війни. Українська діаспора в умовах «холодної війни». Світ на межі Третьої світової війни. Корейська війна. Карибська криза. Реконструкція Західної Європи: шлях до «суспільства добробуту». Утвердження ліберальної демократії та соціальної ринкової економіки.	Графічний проект ««Холодна війна» на карті світу» (можлива інтерактивна карта з нанесенням подій, що стали проявами «холодної війни»: розкол Німеччини, центри воєнно-політичних блоків НАТО і ОВД, регіони локальних воєн та конфліктів, місця появи документів і промов, що свідчили про
---	---	---

• характеризує геополітичне становище в минулому і тепер на теренах України та її історичного оточення [12 ГІО 2.1.1-3] • досліджує екологічні, економічні та демографічні проблеми, пропонує заходи щодо їх розв'язання [12 ГІО 2.2.1-2] • обстоює думку щодо необхідності облаштування громадського простору свого міста / селища / села та протидії порушенням правил поведінки в громадських місцях [12 ГІО 2.3.2-1] • виявляє відмінності інтерпретацій в історичних джерелах відповідно до їх місця, часу та обставин походження, авторства і мети створення [12 ГІО 3.1.1-1] • формулює питання щодо походження і змісту джерела інформації [12 ГІО 3.2.1-1] • оцінює джерела відповідно до заданих критеріїв для встановлення їх автентичності [12 ГІО 3.3.1-1] • аналізує аргументацію та пояснює критерії її оцінювання [12 ГІО 4.2.2-1] • доцільно застосовує поняттєвий апарат історії та соціальних наук: «волюнтаризм», «деколонізація», «десталінізація», «дисидентство», «економічне диво», «європейська інтеграція», «зона вільної торгівлі», «контркультура», «країни “третього світу”», «культ особи», «лібералізація», «маккартизм», «маоїзм», «політична реабілітація», «раднаргосп», «самоврядний соціалізм», «шістдесятники», «ювеналізація» [12 ГІО 4.3.1-1] • реконструює історичну ситуацію на основі зібраних фактів з урахуванням різних інтерпретацій [12 ГІО 4.3.1-2] • визначає відповідальність за свої дії [12 ГІО 5.1.2-1] • пояснює способи реалізації та механізми захисту власних прав у демократичний і законний спосіб [12 ГІО 5.2.1-2] • установлює залежності між розвитком демократії, дотриманням прав людини в державах і добробутом населення [12 ГІО 6.1.1-3] • оцінює ідеології та діяльність політичних партій, суспільних рухів, організацій та їхню	Початок процесу Європейської інтеграції. «Німецьке економічне диво». Падіння авторитарних диктатур у Греції, Іспанії та Португалії. Стабільність і добробут. Соціальна демократія. Активізація суспільно-політичного руху в Західній Європі та в США, «привід революції» 1960-х рр. Молодіжні виступи кінця 1960-х рр.: конфлікт поколінь. Контркультура. Рух афроамериканців за соціальні та громадянські права. Спроби «лібералізації» комуністичного режиму в ССРСР. Постсталінський режим: між консервативним реформізмом і комуністичною ідеологією. Спроби реформування економіки та політичного устрою. XX з'їзд Комуністичної партії Советського Союзу (КПСС). Десталінізація та її складові. Суперечності зовнішньої політики. ССРСР у середині 1960-х рр.: згорання реформ та посилення бюрократичного централізму. Моделі соціально-економічного розвитку у світі, їх вплив на добробут громадян. Країни Центрально-Східної Європи: спроби антикомуністичного спротиву. Криза комуністичних режимів Центрально-Східної Європи. Революція 1956 р. в Угорщині та її наслідки. Економічні реформи в Угорщині. Спроби спротиву в Німецькій Демократичній	початок «холодної війни»), «Українці у світі» (дослідження основних центрів української діаспори та напрямів їхньої діяльності). Дослідницькі групові проекти: – «Історія успіху: уроки німецького / японського економічного дива для вивчення стратегій подолання кризових явищ в Україні»; – «Євроінтеграція: історія вивчених уроків європейських конфліктів»; – «Громадянська активність молоді 1960-х: причини і форми протестів»; – «Чому надгробок чорно-білий?» (аналіз суперечностей «хрущовської відлиги»). Дискусія «Чи могли бути дієвими практики боротьби за права афроамериканців у ССРСР?» (на основі знань про історію руху афроамериканців та специфіки політичних режимів ССРСР і США).
---	--	---

роль у розвитку демократичного суспільства [12 ГЮ 6.1.2-2]	Республіці (НДР) та Польській Народній Республіці (ПНР). «Югославський самоврядний соціалізм». «Празька весна» та інтервенція СРСР 1968 р. до Чехословаччини. Спроби економічної інтеграції країн «соціалістичного табору». Перетворення в країнах Азії, Африки, Латинської Америки. «Японське економічне диво». Комуністичний експеримент у Китаї: ідеологія, методи, результати. Проблеми утворення та розвитку Індії і Пакистану. «Палестинська проблема» та загострення конфлікту на Близькому Сході. Утворення Держави Ізраїль. Арабо-ізраїльські війни. Деколонізація країн Азії та Африки: передумови, етапи, наслідки. Латинська Америка між «правим» і «лівим» авторитаризмом. Економічні та соціальні проблеми країн «третього світу». Вогнища військово-політичних конфліктів. «Рух неприєднання». Афганська проблема. Советська інтервенція в Афганістан. Україна у період «відлиги». Включення Криму до складу УРСР. Крим у складі УРСР: соціально-економічна ситуація та етнічна структура. Становище кримських татар. Процес реабілітації в Україні. Ідеологічні обмеження «десталінізації». Лібералізація комуністичного режиму. Спроби економічних реформ та їх наслідки. Освітня	Документознавчий практикум «Десталінізація як каталізатор опозиційних поглядів в СРСР / Україні» (вивчення витоків шістдесятництва та дисидентства за свідченнями учасників рухів). Складання блок-схеми «Протистояння громадянського суспільства і тоталітарної системи» (дослідження окупаційного характеру комуністичних режимів, причин антикомуністичних виступів та ролі СРСР у їхньому придушенні). Мінідослідження «Поліцейські дії СРСР у країнах соцтабору в історичній пам'яті народів». Навчальні дослідницькі проекти: – «Сучасний Схід: шлях від відсталості до лідерства» (дослідження успішних кейсів реформ у Китаї (чотири модернізації Ден Сяопіна), Японії, Індії); – «Деколонізація: досягнення
---	---	--

	реформа і розвиток культури. Опозиційний рух: «шістдесятники» і дисиденти; ідейні засади дисидентського руху та його прояви. Боротьба советського режиму з дисидентством. Національний склад населення УРСР. Основи й передумови консолідації української нації. Партійно-советська номенклатура в Україні. Політика зросійщення. Українсько-советські концепції минулого. Духовне життя і цінності української інтелігенції. Україна в мистецьких образах. Повсякденне життя міського та сільського населення. Українське суспільство в умовах постсталінського режиму	і виклики для новостворених держав (на прикладі конфлікту на Близькому Сході), відносин Індії та Пакистану)»; – «Рух неприєднання: пошук власного місця в біполярному світі»; – «Повсякденне життя і побут советських людей за родинними історіями». Вправа «Історичні терези»: визначення досягнень та суперечностей у розвитку сучасного Китаю, що претендує на лідерство. Історичне портфоліо: складання презентації громадської та творчої діяльності представників шістдесятництва і дисидентства від імені історичної особи. Знайомство з проектом «МУР»: написання рецензії на твори про шістдесятників. Дебати «Війна в Афганістані: проблеми історичної пам'яті»
--	--	--

		(довкола контрoверсійних питань імперського характеру війни та існування групи ветеранів афганської війни в Україні). Створення тематичної лінії часу «Антиукраїнська політика совєтської влади». Створення віртуальної мистецької виставки «Україна у творах соцреалізму і шістдесятників» (порівняльний проєкт)
ІІІ. ФОРМУВАННЯ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА		
- Учень / учениця виявляє зв'язки між минулим і сучасністю (історичне значення факту), взаємовпливи історичних явищ та процесів, висловлює думку щодо ролі історичних осіб: Леонід Брежнев, Рональд Рейган, Ден Сяопін, Маргарет Тетчер, Петро Шелест, Володимир Щербицький, Лех Валенса, Петро Григоренко, Василь Макуха, Микола Руденко, Василь Стус, Стівен Возняк, Стівен Джобс [12 ГЮ 1.2.1-1] - характеризує вплив історичних процесів на людину і спільноти [12 ГЮ 1.2.1-3] - виокремлює етапи історичних процесів на основі усталених критеріїв [12 ГЮ 1.3.1-1] - виявляє тенденції розвитку суспільства, характерні для певної (-го) епохи (періоду) [12 ГЮ 1.3.2-1] - оцінює історичні зміни [12 ГЮ 1.3.2-2] - характеризує геополітичне становище в минулому і тепер на теренах України та її історичного оточення [12 ГЮ 2.1.1-3]	Науково-технічна революція (НТР) і соціально-економічні зміни в Україні та світі. НТР: ознаки, етапи, напрями. Інформаційна революція. Глобалізація. Транснаціональні корпорації. Розвиток невиробничої сфери, зміни у змісті та характері праці. «Економіка споживання». Зростання сфери послуг. Енергетична криза 1970-х рр. та її наслідки. Суспільство і держава: зміна моделі. «Рейганоміка», «тетчеризм». Скандинавська (шведська) модель соціально-економічного розвитку. «Середній клас». Технократія. Урбанізація. Проблема міграцій та еміграції. Проблема	Складання структурно-логічної схеми «Портрет сучасної епохи: критичний аналіз здобутків і викликів» (на основі навчальних текстів, даних засобів масової інформації). Дискусія «Чи володіє світом той, хто володіє інформацією?»; «Вплив інформаційної революції на суспільну свідомість»; «Чи захищена людина

• визначає природні й соціальні фактори, що сприяли формуванню історико-географічних, економічних та етнічних регіонів, кордонів держави, встановленню торговельних відносин і міжетнічної взаємодії, розгортанню процесів глобалізації [12 ГЮ 2.2.1-1] • визначає тенденції розвитку соціально-історичного простору під впливом природних факторів і діяльності людини [12 ГЮ 2.2.1-2] • обстоює думку щодо необхідності облаштування громадського простору свого міста / селища / села та протидії порушенням правил поведінки в громадських місцях [12 ГЮ 2.3.2-1] • обґрунтовує необхідність дотримання прав людини в громадському просторі, розпізнає їх порушення і дискримінацію [12 ГЮ 2.3.2-2] • виявляє відмінності інтерпретацій в історичних джерелах відповідно до їх місця, часу та обставин походження, авторства і мети створення [12 ГЮ 3.1.1-1] • виявляє й оцінює інформаційні маніпуляції і пропаганду, ідентифікує упереджені погляди та припущення у джерелах інформації [12 ГЮ 3.2.2-2] • доцільно застосовує поняттєвий апарат історії та соціальних наук: «депопуляція», «держава загального добробуту», «дефіцит», «застій», «зелена революція», «інновації», «інформаційна революція», «науково-технічна революція» (НТР), «нова економіка», «номенклатура», «постіндустріальне (інформаційне) суспільство», «правозахисний рух», «розвинений соціалізм», «самвидав», «середній клас», «системна суспільна криза», «советський народ», «соціальна стратифікація», «субкультура», «технократія», «транснаціональна корпорація» (ТНК) [12 ГЮ 4.3.1-1] • узагальнює контрверсійні судження та оцінки минулого, сучасних суспільних процесів для формулювання власних висновків та аргументації [12 ГЮ 4.3.2-2] • пояснює взаємодію політичних, економічних, соціальних і культурних чинників у розвитку суспільства [12 ГЮ 4.3.2-3]	старіння населення. Екологічні проблеми у глобалізованому світі. Освіта перед суспільними викликами. Україна в період системної кризи ССРСР. Зміни у системі влади. Неосталінізм. Наростання економічної кризи. Уповільнення темпів економічного розвитку. Життєвий рівень населення. Розподіл суспільних благ у країнах Заходу та ССРСР. Попит і пропозиція у суспільстві споживання. Зміни у суспільній свідомості. Активізація дисидентського руху, його національні форми. Вплив міжнародних процесів на ситуацію в Україні. Державна пропаганда. Концепція «советського народу». Особливості розвитку культури в Україні	в сучасному світі (проблема міграцій, рівня життя, захисту прав)». Порівняльний аналіз моделей антикризових політик рейганоміки, тетчеризму, скандинавської моделі. Визначення перспективних уроків для реформування української економіки. Дослідницькі проекти: – «Доба застою — реванш неосталінізму» (виявлення ознак посилення консервативних тенденцій у внутрішній і зовнішній політиці ССРСР, становищі України); – «Причини позитивного образу доби застою в історичній пам'яті українців»; – «Культурні течії в советській Україні». Навчальна гра-симуляція «Установче засідання УГГ» (обговорення проявів порушення прав людини
---	---	---

• моделює соціальні ситуації з погляду дотримання прав людини і вимог законодавства [12 ГІО 5.2.2-1] • ідентифікує прояви дискримінації та утисків [12 ГІО 5.3.2-1] • оцінює переваги і ризики ідей для вирішення екологічних, економічних, соціальних завдань державного та / або глобального рівня [12 ГІО 6.2.1-3] • характеризує вплив технологій на життя людини та суспільства в минулому і тепер [12 ГІО 6.3.1-5]		та політики подвійних стандартів советської влади, моделювання ситуації визначення цілей і засобів боротьби). Твір-роздум «Чи могло дисидентство досягти цілей в умовах тоталітарної держави?». Документознавчий практикум «Советська дійсність очима пропаганди і сучасників» (добір фотодокументів з подальшим зіставленням та аналізом). Творчі мініпроекти «Кіноафіша: українське поетичне кіно» (презентація творчості митця українського поетичного кіно в лаконічній формі)
IV. РЕВОЛЮЦІЙНІ ЗМІНИ В ЄВРОПІ. ВІДНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ		
• Учень / учениця виявляє зв'язки між минулим і сучасністю (історичне значення факту), взаємовпливи історичних явищ та процесів, висловлює думку щодо ролі історичних осіб: Михайло Горбачов, Леонід Кравчук, В'ячеслав Чорновіл, Ігор Юхновський [12 ГІО 1.2.1-1] • характеризує вплив історичних процесів на людину і спільноти [12 ГІО 1.2.1-3]	Поглиблення системної кризи СРСР. Перебудова як спроба її подолання. Програш військового та технологічного змагання зі США: економічна криза. Невдалі спроби економічних і політичних реформ: «прискорення» та «госпрозрахунок», «гласність».	Дослідницькі проекти: – «Перебудова: причини провалу та значення для історії України» (виявлення за роботою з навчальними текстами та історичними

• виявляє тенденції розвитку суспільства, характерні для певної (-го) епохи (періоду) [12 ГЮ 1.3.2-1] • оцінює історичні зміни [12 ГЮ 1.3.2-2] • характеризує геополітичне становище в минулому і тепер на теренах України та її історичного оточення [12 ГЮ 2.1.1-3] • визначає природні й соціальні фактори, що сприяли формуванню історико-географічних, економічних та етнічних регіонів, кордонів держав, встановленню торговельних відносин і міжетнічної взаємодії, розгортанню процесів глобалізації [12 ГЮ 2.2.1-1] • обґрунтовує необхідність дотримання прав людини в громадському просторі, їх порушення і дискримінацію [12 ГЮ 2.3.2-2] • виявляє відмінності інтерпретацій в історичних джерелах відповідно до їх місця, часу та обставин походження, авторства і мети створення [12 ГЮ 3.1.1-1] • виявляє та оцінює інформаційні маніпуляції і пропаганду, ідентифікує упереджені погляди та припущення у джерелах інформації [12 ГЮ 3.2.2-2] • оцінює джерела відповідно до заданих критеріїв для встановлення їх автентичності [12 ГЮ 3.3.1-1] • виявляє чинники, які впливають на інтерпретацію історичної та суспільної інформації [12 ГЮ 3.3.2-1] • оцінює історичні процеси на основі їх передумов, перебігу і результатів [12 ГЮ 4.1.3-1] • зіставляє події, явища і процеси української та світової історії; визначає їх взаємовпливи [12 ГЮ 4.1.3-2] • доцільно застосовує поняттєвий апарат історії та соціальних наук: «багатопартійність», «гласність», «незалежність», «нове політичне мислення», «оксамитова революція», «осінь народів», «парад суверенітетів», «перебудова», «президент», «прискорення», «путч», «Революція на граніті», «референдум», «шокова терапія» [12 ГЮ 4.3.1-1]	Чорнобильська катастрофа та її суспільні наслідки. Екологічні проблеми. Криза совєтської ідеології, формування багатопартійності та спалах національних рухів. Виникнення масових протестів. Перехід до демократії: нові механізми гарантування прав і свобод. Особливості «перебудови» в УССР. Народний Рух України за перебудову. Перші демократичні вибори 1990 р. «Декларація про державний суверенітет України». «Революція на граніті». Формування багатопартійності. Національні цінності та ідеологічні орієнтири: регіональні відмінності. Життєвий рівень населення. Зміни у відносинах власності та початки приватного підприємництва. Революції в Центрально-Східній Європі. «Оксамитові революції». Повалення комуністичних режимів у країнах Центрально-Східної Європи. Об'єднання Німеччини. Югославія: розпад і війна. Історичний досвід «оксамитових революцій» та війн в Югославії для України. Проголошення незалежності України та розпад ССРСР. «Парад суверенітетів» та консолідація консервативних сил. Серпневий заколот 1991 р.: спроба державного перевороту. Акт проголошення незалежності України.	джерелами суперечностей і причин провалу політики перебудови); – «Спроби врятувати ССРСР: злочинні дії комуністичної верхівки» (дії М. Горбачова під час антисоюзних виступів у республіках, аналіз дій ДКНС у серпні 1991 р.); – «СНД — спільнота рівноправних чи спроба відродження совєтської імперії?». Фотопроект «Назустріч західному світу» (добір фотоджерел про проникнення західних модних тенденцій, рис способу життя, побуту в совєтське суспільство). Дискусія «Крах ССРСР — наслідок провалу перебудови чи неминуча закономірність?». Дослідницька вправа «Історичні терези»: аналіз політичних реформ у ССРСР та їх впливу на суспільство, визначення мотивів горбачовського
---	---	--

● оцінює вплив належності до різних спільнот на власні погляди, цінності, громадянську позицію і поведінку [12 ГІО 5.1.1-1] ● долучається до створення проєктів рішень, спрямованих на подолання дискримінації [12 ГІО 5.3.2-2] ● характеризує способи впливу громадян на політику [12 ГІО 6.1.1-2] ● описує виборчий процес і пов'язані з ним ризики [12 ГІО 6.1.2-1]	Всеукраїнський референдум 1991 р. та вибори Президента України. Ліквідація СРСР і створення Співдружності незалежних держав (СНД). Імперська політика Росії на постсовєтському просторі	керівництва щодо проведення демократизації. Історичне інтерв'ю: запис спогадів членів родини, знайомих про зміни в повсякденному житті внаслідок політики перебудови, стратегії подолання труднощів дефіциту. Складання ілюстрованої лінії часу «На шляху до незалежності» (фіксація ключових подій боротьби за відродження незалежної України). Навчальні ігри-симуляції: – «Штаб Революції на граніті» (моделювання ситуації підготовки протесту та вироблення вимог учасників студентської революції 1990 року); – «Ми йдемо на референдум» (представлення на основі аналізу статистичних даних щодо результатів голосування позиції представників різних регіонів
---	--	---

		України щодо ідеї незалежності, визначення потенційних зон ризику антидержавних настроїв за результатами голосування); – «Я — кандидат / кандидатка у президенти» (створення уявної передвиборчої програми від імені Л. Кравчука або В. Чорновола). Мінідослідження «Чому на виборах президента 1991 р. переміг Л. Кравчук?» (на основі даних про результати голосування, вивчення даних історичних джерел). Мініпроект-інфографіка «Портрет учасника / учасниці Революції на граніті» / «Портрет лідера / Народного Руху» / «Портрет кандидата у президенти України 1991 р.». Порівняльне дослідження «Оксамитові революції в Центрально-Східній Європі — Проголошення незалежності України»
--	--	--

		(порівняння: передумов, рушійних сил, характеру подій). Учні розробляють проєкт «Я — активний громадянин / активна громадянка», демонструючи, як можна впливати на політику через інституційні й неформальні механізми. Обговорення кейсу: «Чому чесні вибори є основою демократії? Маніпуляції, фальсифікації, популізм»
--	--	---

V. УКРАЇНА В СУЧАСНОМУ СВІТІ

- Учень / учениця пояснює особливості сприйняття і перебігу часу в різні історичні періоди [12 ГІО 1.1.1-1] - визначає тривалість (хронологічні межі) історичних явищ і процесів (12 ГІО 1.1.2-1) - виявляє зв'язки між минулим і сучасністю (історичне значення факту), взаємовпливи історичних явищ і процесів, висловлює думку щодо ролі історичних осіб [12 ГІО 1.2.1-1] - встановлює вплив особистості на історію [12 ГІО 1.2.1-2] - характеризує вплив історичних процесів на людину і спільноти [12 ГІО 1.2.1-3] - виявляє тенденції розвитку суспільства, характерні для певної (-го) епохи (періоду) [12 ГІО 1.3.2-1] - оцінює історичні зміни [12 ГІО 1.3.2-2]	Світ наприкінці XX — у першій чверті XXI ст. Від біполярного до багатопольного світу. Маастрихтський договір. Утворення Європейського Союзу (ЄС). Розширення ЄС і політика «сусідства». Ідея єдиного європейського простору. Євроскептицизм. США і країни ЄС у першій чверті XXI ст.: тенденції та проблеми розвитку. Країни Центрально-Східної Європи у першій чверті XXI ст. Трансформаційні процеси в Китаї та сучасна геостратегія Китайської Народної Республіки (КНР). Південна Корея:	Проекти-дослідження: «Міжнародні відносини на сучасному етапі: від біполярного до багатопольного світу»; «Міжнародні відносини сучасності: привид “холодної війни”, боротьба з міжнародним тероризмом. Нові лідери та центри»; «Як змінювалося ставлення
---	---	---

• виявляє зміни в розташуванні просторово-історичних об'єктів, зміни територій розселення етнічних спільнот, кордонів державних утворень [12 ГЮ 2.1.1-2] • характеризує геополітичне становище в минулому і тепер на теренах України та її історичного оточення [12 ГЮ 2.1.1-3] • визначає природні й соціальні фактори, що сприяли формуванню історико-географічних, економічних та етнічних регіонів, кордонів держав, встановленню торговельних відносин і міжетнічної взаємодії, розгортанню процесів глобалізації [12 ГЮ 2.2.1-1] • визначає тенденції розвитку соціально-історичного простору під впливом природних факторів і діяльності людини [12 ГЮ 2.2.1-3] • обстоює думку щодо необхідності облаштування громадського простору свого міста / селища / села та протидії порушенням правил поведінки в громадських місцях [12 ГЮ 2.3.2-1] • обґрунтовує необхідність дотримання прав людини в громадському просторі, розпізнає їх порушення і дискримінацію [12 ГЮ 2.3.2-2] • виявляє відмінності інтерпретацій в історичних джерелах відповідно до їх місця, часу та обставин походження, авторства і мети створення [12 ГЮ 3.1.1-1] • виявляє й оцінює інформаційні маніпуляції і пропаганду, ідентифікує упереджені погляди та припущення у джерелах інформації [2 ГЮ 3.2.2-2] • виявляє чинники, які впливають на інтерпретацію історичної та суспільної інформації [12 ГЮ 3.3.2-1] • систематизує соціальну й історичну інформацію (за самостійно обраними критеріями) в таблиці, діаграми, графіки тощо [12 ГЮ 4.1.1-1] • добирає та оцінює різноманітну інформацію щодо важливих суспільних питань [12 ГЮ 4.2.1-2] • обґрунтовує власні судження, висновки, оцінки [12 ГЮ 4.2.2-2] • доцільно застосовує поняттєвий апарат історії та соціальних наук: «анексія», «багатополярний світ», «безвізовий режим»,	«економічне диво» та досвід демократизації. «Близькосхідна проблема». Ісламська революція в Ірані. «Арабська весна». Проблеми «глобального Півдня». Міжнародний тероризм. Глобальні екологічні проблеми. Пандемії. Міжнародні конфлікти кінця ХХ — першої чверті ХХІ ст. Російська Федерація (РФ): посилення авторитаризму та імперська політика. Доктрина «руського міра», місце України в ідеології рашизму. «Гібридна війна». Військова агресія РФ у 1990-х — 2014 рр. Державне будівництво України; рух до народовладдя через революції. Історичні уроки побудови української державності. Конституційний процес в Україні доби незалежності. Політичне життя в Україні наприкінці ХХ — у першій чверті ХХІ ст. Громадяни і держава: проблема довіри. Помаранчева революція. Революція Гідності. Національна свідомість, утвердження української національної самосвідомості. Проблеми регіоналізму та сепаратизму. Національні спільноти в сучасній Україні. Формування української політичної нації. Ідентичність українців в умовах кризи та війни. Релігійне життя в Україні. Православна Церква України (ПЦУ). Свобода слова в Україні. ЗМІ та медіапростір. Демократія в Україні.	українців до євроінтеграції?». Складання хронологічної таблиці «Етапи розвитку ЄС». Навчальна гра-симуляція «Дискусія єврооптимістів і євроскептиків». Мініпроекти з вивчення провідних тенденцій розвитку азійських держав «Секрети сучасних економічних див» (з метою пошуку досвіду успішних стратегій подолання кризових явищ у соціально-економічному розвитку України). Тематичний кейс «Близькосхідна проблема та її відлуння у світі. Як не потрапити в поле маніпуляцій?», «Гуманітарні аспекти близькосхідної проблеми», «Сучасні революції на Сході як прояв проблеми прав людини у світі». Дослідження історій сучасних українських Помаранчевої та Революції Гідності.
--	--	---

«віртуальна реальність», «гібридна війна», «глобалізація», «громадянське суспільство», «державний капіталізм», «екуменізм», «Євромайдан», «інформаційна економіка», «корупція», «люстрація», «міжнародний тероризм», «Небесна Сотня», «олігарх», «поліконфесійність», «рашизм», «Революція Гідності», «руський мір», «сепаратизм», «тіньова економіка», «томос» [12 ПО 4.3.1-1] - оцінює історичну постать, сучасника, окрему соціальну групу, народ як суб'єктів історичного процесу [12 ПО 4.3.2-1] - аргументує власну належність і належність інших осіб до української нації [12 ПО 5.1.1-2] - моделює способи дій, спрямованих на утвердження демократії в Україні, захист національних інтересів та суспільно-державних (національних) цінностей України, державної незалежності і територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу [12 ПО 5.1.1-3] - пояснює суть політико-правового зв'язку громадянина з Україною, українським народом та громадянським суспільством [12 ПО 5.2.3-1] - пояснює механізм демократії в Україні та Європі [12 ПО 6.1.1-1] - розпізнає виклики сучасних демократій [12 ПО 6.1.1-4] - досліджує ситуації в місцевій громаді (у закладі освіти тощо), виокремлює явища чи процеси, які потребують змін [12 ПО 6.2.1-1] - обґрунтовує необхідність захисту суверенітету, незалежності й територіальної цілісності України та збройної відсічі агресії [12 ПО 6.3.1-1] - висловлює аргументовану думку щодо важливості для України власних державних символів, державної мови, суспільно-державних (національних) цінностей [12 ПО 6.3.1-2] - тлумачить основні поняття міжнародного гуманітарного права та його роль у захисті життя і людської гідності [12 ПО 6.3.2-1]	Економіка України наприкінці XX — у першій чверті XXI ст. Советський економічний спадок. Приватизація. Приватний сектор: житло, земля, банки, підприємства. Енергетичні реформи: основні виклики. Соціально-майнові контрасти. Інтеграція України в європейський та світовий економічний простір. Сучасна Україна в системі міжнародних відносин. Українське суспільство і держава: «європейський вибір». Вступ України до Ради Європи (РЄ). Угода про асоціацію між Україною та ЄС. Набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС. Євроінтеграційні перспективи України. Українці в сучасному світі, сучасна українська діаспора, українські біженці в Європі та світі. Війна за Незалежність України (російсько-українська війна); вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні. Збройна агресія РФ проти України у 2014 р.: тимчасова окупація Криму та східних регіонів України. Російська анексія Криму. Антитерористична операція (АТО), Операція Об'єднаних сил (ООС). Повномасштабне вторгнення РФ у 2022 р. Дії керівництва та збройних сил РФ у здійсненні геноциду українського народу. Національний спротив українського народу. Збройні сили України (ЗСУ) та	Виявлення спільного й відмінного в них. Виявлення їх впливу на розвиток громадянського суспільства в Україні, формування світогляду нового українця — патріота і громадянина. Складання аналітичної схеми «Конституційний процес: здобутки і виклики», робота з історичними джерелами-свідченнями про вплив різних політичних сил на формування тексту Конституції України та наслідки цього для сучасного розвитку держави. Складання карти пам'яті «Імперська політика Росії: точки агресії на пострадянському просторі». Фотопроект «Чорний чобіт рашизму» (добір фотоджерел про геноцидні практики російської армії в різних місцях агресії протягом 1990–2014 рр.). Медіапроект «Ідеологія рашизму» (добір свідчень
--	---	---

● пояснює важливість міжнародної співпраці у відсічі військовій агресії, необхідність обмеження насильства в умовах збройного конфлікту і невідворотності покарання за воєнні злочини [12 ПГО 6.3.2-2]	громадянське суспільство в обороні держави. Волонтерський рух. Міжнародна підтримка України. Російська пропаганда як інструмент війни та геноциду. Повсякдення в умовах війни: стратегії виживання та спротиву. Порушення прав людини під час збройних конфліктів. Жінки, діти під час війни. Проблеми реалізації міжнародних правових механізмів. Наука, культура, суспільні зміни в Україні та світі у першій чверті XXI ст. Постіндустріальне (інформаційне) суспільство. Штучний інтелект. Основні тенденції розвитку культури. Спорт та його політизація. Узагальнення. Війни й міжнародні конфлікти у першій чверті XXI ст. та виклики сучасності для світу й України. Глобальні проблеми, основні тенденції розвитку сучасного світу й України. Майбутнє прав людини: виклики й перспективи у XXI ст.	у сучасних джерелах проявів формування ідеології рашизму за визначеними ознаками). Вправа «Факт чи фейк»: розбір маніпуляцій і фейків, застосовуваних російськими пропагандистами для обґрунтування доктрини «русского міра». Складання за навчальними матеріалами, аналізом статистичних даних аналітичної таблиці «Розвиток економіки України» (виявлення сприятливих чинників та ризиків, успішних практик / реформ і провалів). Мініпроект «Лихі дев'яності: проблеми повсякдення і стратегії виживання» (збір родинних історій про рівень життя, способи подолання матеріальних труднощів у найбільш кризові часи доби незалежності). Історичне інтерв'ю: опитування
---	---	--

		сучасників економічних реформ з метою вивчення впливу реформування і становлення ринкової економіки на підприємців, селян, робітників та інші групи населення України, проблем майнового розшарування. Навчальна гра-симуляція «Шлях України до євроінтеграції очима експерта» (вивчення експертних думок щодо досягнень та викликів євроінтеграційного поступу України). Складання синхронно-логічної схеми «Україна на роздоріжжі геополітичного вибору» (фіксація та аналіз євроінтеграційних кроків і періодів повернення до проросійського курсу). Дослідження функціонування демократичних інституцій в Україні та ЄС, створюючи інфографіку «Як працює демократія». Створення інфографіки
--	--	--

		«Виклики демократії в Україні сьогодні». Хронологічний проєкт «Війна за Незалежність України (російсько-українська війна)» (складання розширеної хронологічної таблиці або виготовлення інтерактивної лінії часу). Дослідницькі проєкти: «Українське суспільство на противі агресії» (опис індивідуальних історій залучення до національного спротиву представників різних груп населення України), «Відлуння російсько-української війни у світі. Протистояння російським ІІСО за кордоном». Інформаційні кейси (підбір фактів-свідчень у ЗМІ): «Російський геноцид в Україні», «Війна і жінки», «Діти — жертви війни».
--	--	---

		Проект-портфоліо «Герої серед нас: створення постера-інфографіки про війна ЗСУ» (на основі фактів біографій родичів, знайомих, відомих у публічному просторі вояків / воячок); «Зірки культури і спорту — національна гордість України». Проект «Віртуальна екскурсія музеєм сучасного мистецтва / сучасними науковими центрами». Дискусія «Чи може бути мистецтво / спорт поза політикою?» (розбір відповідних кейсів творчих людей). Групові ініціатива: «Виявлення проблеми у шкільній або місцевій спільноті та план дій для її вирішення»
VI. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО XXI ст.		
- Учень / учениця встановлює вплив особистості на історію [12 ГІО 1.2.1-2] - характеризує вплив історичних процесів на людину і спільноту [12 ГІО 1.2.1-3] - виявляє тенденції розвитку суспільства, характерні для певної (-го) епохи (періоду) [12 ГІО 1.3.2-1] - визначає тенденції розвитку соціально-історичного простору під впливом природних факторів і діяльності людини [12 ГІО 2.2.1-3]	Виклики людської ідентичності. Що таке ідентичність. Як формується та змінюється ідентичність в умовах міграцій, війн, гібридних загроз і цифрової культури. Подвійна ідентичність, багатокультурність: проблема чи ресурс?	Дослідження «Вплив соціальних мереж на ідентичність людини» (аналіз профілів, трендів). Дискусія на теми: «Як війна вплинула

- оцінює якість громадського простору закладу освіти, свого населеного пункту за самостійно сформульованими (конкретизованими) критеріями [12 ГЮ 2.3.1-1] - обстоює думку щодо необхідності облаштування громадського простору свого міста / селища / села та протидії порушенням правил поведінки в громадських місцях [12 ГЮ 2.3.2-1] - обґрунтовує необхідність дотримання прав людини в громадському просторі, розпізнає їх порушення і дискримінацію [12 ГЮ 2.3.2-2] - формулює питання щодо походження і змісту джерела інформації [12 ГЮ 3.2.1-1] - досліджує збіги та розбіжності між даними різних джерел і позиціями авторів [12 ГЮ 3.2.2-1] - виявляє та оцінює інформаційні маніпуляції і пропаганду, ідентифікує упереджені погляди та припущення у джерелах інформації [12 ГЮ 3.2.2-2] - оцінює джерела відповідно до заданих критеріїв для встановлення їх автентичності [12 ГЮ 3.3.1-1] - добирає та оцінює різноманітну інформацію щодо важливих суспільних питань [12 ГЮ 4.2.1-2] - пояснює взаємодію політичних, економічних, соціальних і культурних чинників у розвитку суспільства [12 ГЮ 4.3.2-3] - оцінює вплив належності до різних спільнот на власні погляди, цінності, громадянську позицію і поведінку [12 ГЮ 5.1.1-1] - пояснює способи реалізації та механізми захисту власних прав у демократичний і законний спосіб [12 ГЮ 5.2.1-2] - доводить та ілюструє прикладами цінність інклюзії різних груп і різноманітності в суспільстві [12 ГЮ 5.3.1-1] - розпізнає виклики сучасних демократій [12 ГЮ 6.1.1-4] - оцінює переваги і ризики ідей для вирішення екологічних, економічних,	Моральна відповідальність і самовизначення в умовах кризи (війна, вимушене переселення, втрата домівки). Культура пам'яті, травма та ідентичність (на прикладі України). Стереотипи, маніпуляції ідентичністю, пропаганда. Боротьба з дискримінацією за ознаками етнічності, гендеру, релігії. Роль ідентичності у формуванні толерантного суспільства. Права і свободи майбутнього. Нові виміри прав: приватність у цифрову добу, право на екологічне середовище, право на ідентичність. Етичні виклики майбутнього: біотехнології, ШІ, соціальні рейтинги, цифрове спостереження. Глобальні загрози правам: авторитаризм, популізм, надмірний контроль, цензура. Як захищати свої права у світі швидких змін? Роль інститутів і громадян у захисті прав. Філософське та правове осмислення відповідальності сучасного покоління за якість життя і можливості майбутніх поколінь. Перспективи розвитку спільнот. Спільноти як основа демократії: локальні, мережеві, ціннісні, цифрові. Як змінюється поняття «громади» в умовах урбанізації, глобалізації та війни. Волонтерство, сусідська допомога, освітні спільноти — нова тканина суспільства. Чи можливе нове «сільське відродження» в Україні? Цифрові платформи як інструмент	на українську ідентичність?»; «Етичні дилеми використання ШІ у контексті прав людини». Есе «Моя ідентичність у контексті сучасних викликів». Аналіз кейсів порушення прав людини в Україні та світі (з використанням звітів міжнародних організацій). Створення проєкту кампанії на захист певної категорії прав людини (наприклад, права на освіту під час війни). Дослідження діяльності місцевої громади (наприклад, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку чи волонтерської організації) для вирішення проблем, облаштування громадського простору. Розробка плану створення спільноти для вирішення локальної проблеми
---	--	---

соціальних завдань державного та / або глобального рівня [12 ПО 6.2.1-3] • характеризує вплив технологій на життя людини та суспільства в минулому і тепер [12 ПО 6.3.1-5]	згуртування. Можливості й виклики для молоді в побудові та розвитку спільнот. Інформація як основа свободи: вільний доступ до знань та медіа. Доступ до інформації як громадянське право. Освіта та наука в інформаційному суспільстві: відкриті ресурси, відкриті дані. Роль медіа в демократії. Що таке медіаграмотність? Як ІІІ, алгоритми та соцмережі впливають на наші рішення, думки, свободу вибору. Проблеми надлишку інформації, формування «ехо-камер» та «інформаційних бульбашок». Інформаційна безпека: фейки, маніпуляції, ворожа пропаганда. Роль ІІІ у створенні та розповсюдженні контенту. Етичні стандарти журналістики. Відповідальність кожного громадянина за поширення інформації. Потреби людей та їх забезпечення: економіка майбутнього. Що таке гідне життя: базові потреби, безпека, екологія, енергія, освіта, здоров'я? Від індустріального до цифрового та постіндустріального суспільства. Гігаекономіка, автоматизація, роботизація: куди зникає робота? Умови гідної праці: як вони змінюються? Соціальна справедливість, подолання нерівності. Зелені інвестиції, стійкий розвиток і нова етика виробництва.	(наприклад, благоустрій парку). Інтерв'ю з лідером місцевої громади про виклики та перспективи розвитку. Провести аналіз новинного сюжету на предмет достовірності та упередженості. Інфографіка про методи боротьби з дезінформацією. Участь у тренінгу з медіаграмотності (онлайн або офлайн). Дослідження прикладів соціального підприємництва в Україні (наприклад, кооперативи чи благодійні крамниці). Розробка бізнес-плану для соціального підприємства, яке вирішує проблему громади. Аналіз прикладів цифрових інструментів демократії в Україні (наприклад, петиції). Дебати на тему «Чи може цифрова демократія замінити
---	---	--

	Демократія в епоху цифровізації: переваги та виклики від місцевого самоврядування до державної влади. Що таке «розумне місто»? Яку роль у ньому відіграє громадянин? Електронна демократія: петиції, голосування, бюджети участі. Прозорість влади: відкриті дані, онлайн-звітування, цифрові сервіси. Ризики: цифровий контроль, цензура, маніпуляції через big data. Як забезпечити інклюзивність і безпечний доступ до цифрових сервісів? Чи може ІІІ ухвалювати рішення в державі? Глобальна взаємодія націй та спільнот. Світ у ХХІ ст.: виклики глобалізації, війна, екологічна катастрофа, тероризм, пандемії. Міжнародні організації та їхня роль (ООН, ЄС, НАТО, ВООЗ, ЮНЕСКО). Громадянська дипломатія та «м'яка сила»: приклади з України (волонтерські місії, українська культура за кордоном, фандрейзинг). Вплив глобальних процесів на локальні громади. Громадянин світу чи національний патріот? Баланс ідентичностей. Сучасні діалоги між культурами, релігіями, народами	традиційні вибори?». Створити пропозицію для місцевої влади щодо впровадження цифрового інструменту для залучення громадян. Дослідницькі графічні проекти «Діяльність міжнародних організацій в Україні»; «Закордонні українці у підтримці України під час війни». Дискусія на тему «Як глобалізація впливає на національну ідентичність?». Проект «Вивчення громадської думки на тему “Цифровізація: зручність чи страх контролю?”»
--	---	---

Прикінцеві положення

Шляхи реалізації програми:

- поєднання зусиль педагога і здобувачів освіти, використання підручника, комплексу методичних матеріалів для учительства і здобувачів освіти;
- використання можливостей інтернету, індивідуальної роботи, проєктної діяльності, виконання творчих / практичних завдань;
- поєднання компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів до вивчення курсу.

Оцінювання результатів навчання здобувачів освіти ґрунтується на досягненні визначених чинною модельною навчальною програмою очікуваних результатів навчання за трьома рівнями:

1. Формувальне оцінювання (відстеження прогресу здобувачів / здобувачок освіти та коригування освітнього процесу в реальному часі; орієнтація на розвиток мислення, цінностей, умінь; забезпечення ефективного зворотного зв'язку).

Орієнтовні форми, методи

<i>Методи / інструменти</i>	<i>Що оцінюється</i>	<i>Як використовується</i>
Рефлексія	Розуміння — усвідомлення навчального досвіду, ставлення до змісту та до себе як суб'єкта навчання	«Що я зрозумів (-ла) / не зрозумів (-ла)?», «Яке це має значення для мене?»
Взаємооцінювання (навички співпраці)	Командна робота, комунікація	Робота в парах або групах, що передбачає спільну оцінку результатів
Щоденник навчання	Особистий прогрес здобувачки / здобувача освіти	Фіксація ситуації успіху / складнощів, самоаналіз прогресу
Мікрозавдання, практичні завдання, аналіз джерел, короткі рольові ситуації	Уміння застосовувати знання на практиці у реальному житті	Мініквести, аналіз фрагментів джерел, моделювання проблемних ситуацій
Прикладні кейси	Рівень сформованості визначених компетентностей	Завдання із заздалегідь озвученими критеріями, які здобувач / здобувачка освіти може переглядати

2. Поточне оцінювання (оцінювання засвоєння компетентностей здобувачів / здобувачок освіти протягом вивчення теми; проміжне оцінювання прогресу з метою визначення динаміки особистісного розвитку).

Орієнтовні форми, методи

Методи / інструменти	Що оцінюється	Як використовується
Тематичний тест	Рівень сформованості навчальних компетентностей; уміння використовувати набуті знання в конкретних ситуаціях	Виконання тестових завдань різних типів (прості, складні, відкриті, закриті, кластерні тощо)
Мініесе	Сформованість власної позиції щодо окремих проблемних запитань; уміння добирати аргументи	Написання короткого тексту-роздуму з аргументацією, прикладами, посиланням на джерела
Робота з картою	Просторове мислення, уміння аналізувати і визначати територіальні зміни, хронологічні події	Позначення історичних подій / кордонів / шляхів на карті; складання історичної довідки на основі пропонованої карти
Джерелознавчі вправи	Критичне мислення, верифікація інформації, аналіз історичних джерел	Порівняння джерел, виявлення упереджень, інтерпретація їх змісту
Практична гра	Уміння застосовувати знання у змодельованих ситуаціях; навички командної співпраці та розподілу роботи в команді / групі / парі	Проведення рольових ігор, симуляцій («Історичний суд», «Урядова нарада» тощо), використання фактів для дій у сценарії

3. Підсумкове оцінювання (оцінювання рівня досягнення очікуваних результатів навчання після завершення теми; комплексна перевірка рівня сформованості навчальних компетентностей).

Орієнтовні форми, методи

<i>Методи / інструменти</i>	<i>Що оцінюється</i>	<i>Як використовується</i>
Комплексна підсумкова робота	Загальний рівень досягнення очікуваних результатів навчання з тем; уміння застосовувати набуті компетентності комплексно	Поєднання тестових, аналітичних, творчих завдань; ситуативне моделювання; інтегровані завдання
Навчальний проєкт	Компетентність у дослідженні, аналізі, презентації; уміння працювати в командах / групах / парах; застосування знань у практичному полі	Самостійна або групова розробка проєкту за заздалегідь визначеними критеріями; публічний захист
Портфоліо	Динаміка рівня сформованості навчальних компетентностей, рефлексія, здатність до самооцінки	Учнівські роботи, коментарі, самоаналіз; презентація та обговорення результатів
Дебати	Комунікативні вміння, аргументація, критичне мислення, толерантність до позиції інших	Дебати, дискусії, орієнтовані на моделювання рольових позицій з обґрунтованим захистом думки
Тематичне есе	Здатність до глибинного осмислення історичних і суспільних явищ; аргументованість позиції	Написання аналітичного або ціннісного есе за проблемним запитанням; оцінювання за чіткими критеріями

Список рекомендованої літератури

1. *Аркуша О. та ін.* Час народів. Історія України ХІХ ст. Львів, 2016.
2. *Галушко К., Павлов В., Відейко М. та ін.* Історія українського війська. Київ, 2016.
3. *Гоменюк І.* Провісники Другої світової. Харків, 2017.
4. *Гриневич В.* Червоний імперіалізм. Друга світова війна і громадська думка в Україні. 1939–1941. Київ, 2019.
5. *Гриневич Л.* Хроніка колективізації та Голодомору в Україні 1927–1933. Т. І: Початок надзвичайних заходів. Голод 1928–1929 років. Кн. 1. Київ, 2008.
6. *Грицак Я.* Життя, смерть та інші неприємності. Київ, 2008.
7. *Грицак Я.* Подолати минуле: глобальна історія України. Київ, 2021.
8. *Дейвіс Н.* Європа. Історія. Київ, 2021.
9. *Джадт Т.* Після війни. Історія Європи від 1945 року. Київ, 2020.
10. *Джадт Т., Снайдер Т.* Роздуми про двадцяте століття. Львів, 2019.
11. *Зінченко О.* Як українці зруйнували імперію зла. Київ, 2024.
12. Історія без цензури (комплект із 10 книжок) / укл. К. Галушко. Київ, 2016.
13. *Киридон А., Блануца А., Станіславський В. та ін.* За Ідентичність і Незалежність. Війна Росії проти України. Кн. 1. Київ, 2022.
14. *Киридон А., Кудряченко А., Мартинов А. та ін.* За Ідентичність і Незалежність. Війна Росії проти України. Кн. 2. Київ, 2022.
15. *Кініані В.* Країна жіночого роду. Київ, 2021.
16. *Кларк К.* Сновиди. Як Європа ввійшла у війну 1914 року. Львів, 2025.
17. *Конквест Р.* Жнива скорботи. Радянська колективізація і Голодомор. Київ, 2022.
18. *Лібер Ю.* Тотальні війни. Творення модерної України в 1914–1954 роках. Харків, 2019.
19. *Лисяк-Рудницький І.* Історичні есе. Т. 1–2. Київ, 2019.
20. *Маєвський П.* Коли спалахне війна? 1938. Аналіз кризи. Львів, 2024.
21. *Мейс Д.* Комунізм та дилеми національного визволення. Національний комунізм у Радянській Україні. Київ, 2018.
22. *Мортімер І.* Століття змін. Харків, 2018.
23. *Патриляк І.* Визвольна боротьба ОУН й УПА (1939–1960). Київ, 2020.
24. *Патриляк І., Боровик М.* Україна у роки Другої світової війни. Спроба нового концептуального погляду. Київ, 2010.

25. *Плохій С.* Остання імперія. Занепад і крах Радянського Союзу. Харків, 2019.
26. *Плохій С.* Російсько-українська війна. Повернення історії. Харків, 2023.
27. *Плохій С.* Ялта. Ціна миру. Харків, 2019.
28. Праведники народів світу: Довідник / за ред. І. Я. Щупака / упоряд. Є. Врадій, Д. Шаталов, І. Щупак. Дніпро, 2016.
29. *Снайдер Т.* Криваві землі. Європа між Гітлером і Сталіним. Київ, 2018.
30. *Яковенко Н.* Нариси історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ, 2006.